

På vei til egen bolig: Bostedsprosjektet i Skien

2006-2008

Sluttrappen

Av Liv Hanson Ausland

Innholdsfortegnelse

FORORD	2
OPPSUMMERING:	5
1.0 BAKGRUNN, ERFARINGER FRA ANDRE BOLIGPROSJEKTER OG HELSEFREMMEDE POLITIKK	8
2.0 MÅL FOR PROSJEKTET	13
3.0 EVALUERINGSSPØRSMÅL	14
4.0 FØLGEFORSKNING	16
4.1 HVA ER FØLGEFORSKNING.....	16
4.2 DATAGRUNNLAG	17
4.3 BRUK AV LÆRINGSLOGGER.....	17
4.4 FØLGEFORSKERS KONTAKT MED DELTAKERNE / MEDFORSKERNE.....	20
4.4.1 Kan man stole på det som blir sagt?	21
4.6 FØLGEFORSKNINGENS FASER OG OPPGAVEFORDELING	22
4.6 Eksempler fra følgeforskningen:	23
4.7 KRITIKK AV FØLGEFORSKNINGEN	23
5.0 PROSJEKTETS TIDSRAMME OG ØKONOMI OG STYRINGSFORM	25
5.1 TIDSRAMME	25
5.2 KOSTNADSRAMME	25
5.3 STYRINGSFORM.....	25
6.0 VIKTIGE AKTØRER I PROSJEKTET	27
6.1 SKIEN DIAKONALE SENTER (SDS).....	27
6.2 HUSBANKEN.....	29
6.3 SKIEN KOMMUNE.....	32
6.4 DELTAKERNE, PIONERENE ELLER MEDFORSKERNE	35
6.4.1 Rekrutteringsprosessen.....	35
6.5 KREM KREATIVT OG MANGFOLDIG ARBEIDSLIV.	37
6.5.1 Sosialkonstruktivistisk tenkemåte: Ord skaper virkeligheter.....	38
6.5.3 Personlig og profesjonell kompetanse.....	39
6.5.4 KREMS modell for arbeidet	41
6.5.5 Friaktørprinsippet	42

7.0 BRUKERSTYRING, MEDVIRKNING OG HELSEFREMMENDE ARBEID	44
7.1 SPENNINGER MELLOM SELVSTYRING OG OVERSTYRING	47
8.0 AKTIVITETER I PROSJEKTET. HVA HAR SKJEDD?	51
8.1 PROSJEKTET SKIFTET RETNING FRA BOTRENING TIL BYGGEPROSJEKT .	51
8.2 KJØP AV EGNET TOMT PÅ VEGNE AV DELTAKERNE	52
8.3 NABO PROTESTER.....	54
8.4 TUR TIL TYRKIA	55
8.5 GJELDSAVTALEN.....	55
8.6 OPPFØLGINGSORDNING.....	57
8.7 VIDEREFORMLING OG DOKUMENTARFILM	58
8.7.1 Dokumentarfilmen <i>Husdrømmen</i>	59
8.7.2 <i>Brukermedvirkning mellom beskyttelse og eksponering</i>	61
8.8 SPENNINGER	63
8.8.1 <i>Småhus A/S</i>	64
9.0 SUBSTANSIELLE RESULTATER: BOLIG OG ØKONOMI	66
9.1 BOLIGSITUASJONEN FOR DELTAKERNE	66
10.0 VIKTIGSTE OPPSUMMERTE ERFARINGER:	68
10.1 HVA HAR VI GJORT?.....	68
10.2 HVA HAR VI LÆRT? HVLKE SUBSTANSIELLE, STRUKTURELLE OG MENINGSBÆRENDE VIRKNINGER HAR PROSJEKTET HATT?.....	68
10.2.1 <i>Tvetydigheten</i>	70
11.0 KONKLUSJON	72
12.0 REFERANSER	74

Forord

Prosjektet ”På vei til egen bolig” ved Skien Diakonale senter startet høsten 2006 og ble avsluttet januar 2009. Den foreliggende rapporten er sluttrapporten som oppsummerer (noen av) erfaringene med prosjektet. Den er den siste av i alt 5 underveisnotater, og rapporten bygger dels på disse, dels på undersøkelser og intervjuer i slutfasen av prosjektet. Personers navn vil ikke fremkomme i rapporten. Det betyr at personer som representerer en institusjon, for eksempel KREM, vil bli omtalt som aktør fra KREM, eller som KREM. Det samme gjelder de andre aktørene. Gruppen av de som skal bo, i alt 14 personer, blir omtalt i rapporten som deltakere. Denne sluttrapporten har ingen ambisjoner om å gjengi alt som har skjedd, eller å gi et bilde av ”den fulle og hele sannheten”. Tvert i mot forsøker denne rapporten å fremstå som et av flere fortellinger fra dette prosjektet.

Sluttrapporten har ikke et rusfaglig eller utpreget boligsosialt perspektiv. *Fokuset i rapporten er erfaringslæring - hva aktørene oppgir å ha lært av det som er gjort, i forhold til antatte og opplevde virkninger.* Perspektivene på aksjonslæring og erfaringslæring som presenteres i rapporten er preget av at forfatteren arbeider ved Senter for helsefremmende nærmiljøarbeid: Henær-senteret, ved Høgskolen i Vestfold. Analysene som denne sluttrapporten bygger på, ble presentert, drøftet og korrigert på møte i prosjektets ressursgruppe 8. januar 2009. I tillegg ble et utkast av rapporten sendt til ressursgruppas medlemmer for korreksjoner av faktiske feil og for å prøve ut mine tolkninger. Deretter ble kommentarene innarbeidet før den endelige versjonen ble sendt ut. Tusen takk til også til professor Jan Kåre Hummelvold for nyttige og konstruktive bidrag, og til kollegaer ved gruppe for ”praksisnær forskning” ved avdeling for Helsefag for viktige diskusjoner om etikk og følgeforskning.

Liv Hanson Ausland, Horten, 18.juni 2009

Det har vært en krevende og lærerik prosess, og til dels kaotisk, i likhet med mange andre nyskapende og kreative prosjekter. Gleden har vært å oppleve engasjement og vilje hos aktørene til å gjøre noe godt for andre, og å oppleve viljen til å lære av det man gjør, og til å få en lykkelig slutt. Jeg vil påstå at ingen har gått følelsesmessig uberørte ut av dette prosjektet.

Oppsummering:

På vei til egen bolig i Skien har bidratt til metodeutvikling i arbeidet med å avskaffe boligløshet. Prosjektet er et ledd i overordnet nasjonal strategi: ”På vei til egen bolig”, som koordineres av Husbanken. Målgruppa er 14 boligløse eldre rusmisbrukere knyttet til Skien Diakonale Senter (SDS). Brukerorganisasjonen KREM (Kreativt og mangfoldig arbeidsliv) har vært prosjektledere, engasjert av Skien Diakonale Senter. Skien kommune, Husbanken, Høgskolen i Vestfold, ferdighusleverandør og byggefirmaet Småhus A/S, Fylkesmannen i Telemark, NAV arbeid, TV selskapet Rubicon og andre har deltatt som aktive samarbeidspartnere i prosjektet. Høgskolen i Vestfold har vært engasjert for å evaluere prosjektet gjennom følgeforskning, en ”formativ, dialogbasert prosessanalyse”. Prosjektet ble avsluttet januar 2009.

Sosial og Helsedirektoratet utøver regjeringens politikk på områdene bekjempelse av bostedsløshet og tiltaksplan mot fattigdom, og Direktoratet har medfinansiert prosjektet sammen med Husbanken. Skien kommune og Husbanken har bidratt aktivt i prosjektet med kompetanse og oppfølging i ressursgruppa, og de er også viktige informasjonsbrukere av prosjektet.

De viktigste aktivitetene i prosjektet kan oppsummeres slik:

1. Sikre økonomi (gjeldsanering og varig trygdeytelser)
2. Skaffe til veie egnet bolig til den enkelte, hovedsakelig som byggeprosjekt (fra egnet tomt til innflyttingsklar bolig)
3. Normaliseringsprosess (Trene på å ”delta i samfunnet” , og å bli boende i egen bolig, individuelt og som gruppe, og å sikre egnet oppfølging)
4. Utadrettet virksomhet (spre kunnskap om metodikk, rusmisbrukere og boligsosialt arbeid, holdnings og handlingsendringsarbeid gjennom undervisning,

konferansedeltakelse, deltakelse i dokumentarfilm, presseoppslag, intervjuer, skriving)

Prosjektets hovedhensikt har vært å prøve ut myndiggjørende og løsningsorienterte tilnærminger i boligsosialt arbeid som et alternativ til hva man har oppfattet som mer ”tradisjonelle saksbehandlingsmetoder”. En bærende ide i prosjektet er at deltakerne er å anse som eksperten i prosjektet, - eksperten på sitt eget liv. Deltakerne fikk status som ”medforskere” i prosjektet for å signalisere overgangen fra passiv bruker til aktiv ekspert. Den grunnleggende tilnærmingen som er gjennomført i dette prosjektet, er å *anerkjenne, fokusere og bygge aktiviteter på deltakernes ressurser* og å søke løsninger framfor problemer. Prosjektets arbeidsform har vært preget feltarbeidets metodikk: ”å gjøre det som trengs der og da, enten det er planlagt eller ikke.”. KREM har arbeidet bevisst og systematisk med å kople praktisk handling med holdningsskapende arbeid om rusmisbrukere, tverrfaglig samarbeid, teoribygging og metodefokus, ikke minst gjennom loggføring. Prosjektet er grundig dokumentert av prosjektdeltakerne og samarbeidspartnerne (i tillegg til forskerdokumentasjonen) ved systematisk loggføring gjennom hele perioden, prosjektet er filmet, følgeforsket, det er skrevet læringsrapporter og statusrapporter, det er gitt intervjuer og konferansebidrag.

Alle deltakerne er ved prosjektets slutt i en avklart bosituasjon sammenliknet med da prosjektet begynte. Det betyr at noen har bygget eget hus, noen har leid eller kjøpt leilighet, og noen har valgt å bli boende der de bodde før. Samtlige deltakere har fått tilbud om tilpasset oppfølging, enten fra kommunen, KREM eller SDS. Samtlige deltakere har fått redusert eller slettet sin gjeld og samtlige fått tilstått uførepensjon i løpet av prosjektperioden. Dette er direkte resultater av prosjektarbeidet.

Opprinnelig var prosjektet ment å handle mest om prosessen som fører til egen bolig, dvs, økonomisk sikring, ressursfokusering, brukerstyring, botrening og selvtillitsbygging. Prosjektets fokus på brukerstyring førte blant annet til at prosjektet, etter deltakernes ønske, forserte prosessen og ble mer innrettet på praktisk boliganskaffelse og boligbygging på egen tomt. Prosjektet ble av ulike årsaker kraftig forsinket, og det oppstod frustrasjoner og samarbeidsproblemer mellom partene i prosjektet.

Tilnærmingene til prosjektarbeid som ble prøvd ut, ble opplevd som tvetydige av samarbeidspartene: På den ene siden førte prosjektet til konkrete resultater for flere av deltakerne, i form av sanering av gjeld, lån fra Husbanken, opplevelse av å være ”normale” og ikke minst, bolig. Samtlige aktører jeg snakket med fortalte også at prosjektet har lært dem å se ”ting på nye måter”. Prosjektet ser ut til å ha hatt en viss dagsordenfunksjon i synet på rusmisbrukere som ressurspersoner, og på at det går an å prøve utradisjonelle metoder. På den andre siden opplevde partene prosjektet som komplisert og til dels frustrerende. Erfaringene tilsier at hvis man skal kombinere metoder som krever frie spillerom, fleksibilitet, raske og utradisjonelle handlinger med hierarkiske strukturer, formell regelstyring og tradisjonelle tjenesteveier, må det gjentatte ganger forhandles og reforhandles om arbeidsdeling, styring og ressursbruk før og underveis i prosessen.

1.0 Bakgrunn, erfaringer fra andre boligprosjekter og helsefremmede politikk

På vei til egen bolig, eller Bostedsprosjektet i Skien er et av flere lokale prosjekter som ble etablert i forbindelse med den nasjonale strategien På vei til egen bolig 2004 -2007. Strategien hadde til hensikt å motvirke og bekjempe bostedsløshet og de nasjonale målene dreide seg om konkret reduksjon av utkastelser og opphold i midlertidige boliger for vanskeligstilte.

Regjeringen har gjennom denne strategien lansert en forsterket innsats mot bostedsløsheten i landet. Regjeringen har som resultatmål for strategien at ingen skal tilbys døgnovernatting uten kvalitetsavtale, og ingen skal oppholde seg mer enn 3 måneder i midlertidige botilbud.

Målet med strategien er å avskaffe bostedsløsheten. I tillegg er det et siktemål å utvikle metoder og tiltak for oppfølging av personer i midlertidig bolig.

Den nasjonale strategien er videreført blant annet gjennom lokale prosjekter rundt om i landet. Strategien er bredt forankret i 5 forskjellige departementer og Husbanken er tildelt en koordinerende og utøvende funksjon i nært samarbeid med kommunene og Sosial og Helsedirektoratet. Husbanken har fått rollen med å koordinere innsatsen, og har også blitt tildelt virkemidler gjennom stasbudsjettet for å bidra med lån og utbygging av egnede boliger, såkalte *Robuste boliger* (Kommunal og regionaldepartementet 2005, [www. Husbanken.no](http://www.Husbanken.no))

Strategien På vei til egen bolig er en direkte oppfølger av den nasjonale satsingen Prosjekt bostedsløse (2001-2004), hvor det ble utviklet kommunale og lokale metoder og modeller for å motvirke bostedsløshet. Prosjekt Bostedsløse bidro i følge Husbanken til at bostedsløshet kom på dagsorden på en ny måte. Det ble også satt fokus på at bolig er en menneskerett og ikke en "belønning" for endring av livsførsel. Personer med aktivt rusproblem, symptomer på psykiske lidelser eller som har sittet i fengsel har også krav på å bo (Husbanken 2005).

Strategien er evaluert av NIBR i 2008, og viser at målene bare delvis er nådd i første del av satsingen og at den største hindringen for å nå målene i strategien er mangel på boliger, både tilpassede boliger og boliger generelt. Uten et bedre boligtilbud til vanskeligstilte i kommunene lar det seg ikke gjøre å komme videre i arbeidet med bostedsløshet (Dyp, Helgesen og Johannesen 2008). Det anbefales i rapporten at arbeidet med å fremskaffe nye

boliger intensiveres, og at det tas nye grep. Sluttrapporten anbefalte videre å fortsette satsingen, fordi målsettingen på langt nær var blitt oppfylt.

I dag finnes det flere nystartede og igangsatte boligsosiale prosjekter over hele landet. Boligsosial politikk i Norge er mer enn andre landrettet mot å eie egen bolig (Hellevik og Nordvik 2004). Ved å subsidiere nybygging av boliger for vanskeligstilte gjennom oppføringslåneordninger, bidrar man for det første til at antall boliger for vanskeligstilte på markedet øker, noe som i seg selv er å avhjelpe det kanskje største problemet. Vanskeligstilte på boligmarkedet møter ikke bare et trangt boligmarked (tilgang på boliger og høye priser), de har ofte også liten markedsadgang, noe som betyr at mange ikke klarer å presentere seg som gode leietakere overfor husverter, og som Hellevik og Nordvik tilføyer, som denne gruppen ofte heller ikke er, pga sammensatte problemer som rus og psykiatri. Ved å bygge bolig som den enkelte tar opp lån for å kjøpe og dermed eie, får den enkelte tilgang på bolig, og trenger ikke markedsføre seg som god leietaker overfor husverter. Problemet med markedsadgang kan likevel være til stede, om enn i nye former. Selv om huseieren ikke må stå til rette for en husvert, kan organiserte nabolagsprotester, den såkalte NIMBY-effekten, også utgjøre en opplevd, om ikke reell ”adgangsbegrensning”, slik vi skal se eksempel på i dette prosjektet.

Ifølge loven om sosiale tjenester (§ 3-4 *Boliger til vanskeligstilte*) skal sosialtjenesten medvirke til å skaffe boliger til personer som ikke selv kan ivareta sine interesser på boligmarkedet. Kommunene har det primære ansvaret for gjennomføringen av boligpolitiske tiltak overfor vanskeligstilte. Staten bidrar økonomisk gjennom ulike tilskudds-, støtte- og låneordninger formidlet av Husbanken.

Boligssosialt arbeid, som dette prosjektet er en del av, benytter begrepet vanskeligstilte som betegnelse på målgruppen. Begrepet er ikke entydig, og bruken av begrepet bør føre til mange nye spørsmål. I tråd med en undersøkelse av vanskeligstilte på boligmarkedet er vanskeligstilte definert som personer/hushold som ikke klarer å skaffe seg egnet bolig uten hjelp”(Hansen,1997). Hellevik og Nordvik foreslår at man i stedet for å fokusere på vanskeligstilte personer, fokuserer på situasjoner som er vanskelige på boligmarkedet (2004).

Boligssosialt arbeid handler ikke bare om boliger, det handler om situasjonen (markedet, økonomi og geografi), den enkelte personen og familien i relasjon til nærmiljø og

velferdsstaten institusjoner. Boligsosialt arbeid krever derfor tverrfaglig, tverrsektorielt og helhetlig innsats for å lykkes, og det er fortsatt behov for å utvikle nye modeller og kunnskap både når det gjelder hvordan man kan skaffe til veie egnete boliger, og å gjøre det mulig å bli boende i dem. Å gjøre det mulig å bli boende handler ikke bare om å ”styrke den enkeltes boevne,” slik man ofte fokuserer i form av ulike former boligskoler som tilbys vanskeligstilte. Det handler også om bevisstgjøring om at boevne er en relasjon som ikke bare handler om individuelle egenskaper, men som muligens også handler like mye om lokal handlingskompetanse, som kan utvikles og læres. Rønningen hevder at lokalt utviklingsarbeid handler om i hvilken grad den enkelte har mulighet til sammen med andre å erkjenne og løse problemer den enkelte og fellesskapet står overfor (Rønningen 2003).

Prosjektet på vei til egen bolig i Skien har holdningsendring hos lokale samarbeidende aktører som viktig tilnærming til boligsosialt arbeid. Ved å presentere og fokusere rusmisbrukernes kompetanse og ressurser, kan det hevdes at man med prosjektet ønsker å bidra til å øke ”lokalsamfunnets boevne”. Det er ikke bare enkeltindividets boevne som skal utvikles gjennom prosjektet på vei til egen bolig, men lokalsamfunnets evne til å utvikle helsefremmende politikk. WHO s konferanse i Adelaide 1988 handlet om betydningen (og problemene) med helsefremmende politikk. ”Helsefremmende politikk innebærer oppmerksomhet om helse og rettferdighet innen alle politikkområder, og ansvars plassering av helsekonsekvenser.” Hovedmålet for helsefremmende politikk er å skape støttende sosiale og fysiske miljøer, slik at det blir lettere for befolkningen å treffe valg som er helsefremmende. Det bygges på en erkjennelse av at idealene ikke kan realiseres uten samarbeid med frivillige organisasjoner, befolkningen generelt og lokale myndigheter (Mittelmark og Hauge 2003). Erfaringene med utvikling av helsefremmende politikk over hele verden tilsier at gode sentrale føringer og planer ofte ikke lar seg realiseres lokalt.

Helsefremmende politikk er avhengig av et tett samarbeid mellom aktører på ulike nivå i samfunnet. Frankish et al (i Hauge/Mittelmark –03) hevder at fravær av politisk vilje, tradisjoner for minimal deltakelse fra befolkningen, uklare belønningssystemer, samt manglende samarbeid mellom offentlig og privat sektor, gir barrierer for iverksettelse av helsefremmende politikk.

Prosjektet på vei til egen bolig i Skien kom til å handle mye om å bygge egne boliger, selv om det ikke var et mål med prosjektet i starten. I følge en kunnskapsoversikt om forskning om vanskeligstilte på boligmarkedet er det lite forskning og kunnskap om de faktiske effekter av ulike former for boligtiltak (Hellevik og Nordvik 2002).

Husbankens hjemmeside (www.husbanken.no), presenterer flere av de boligsosiale prosjekter som har fått støtte gjennom strategien På vei til egen bolig. Ut fra fremstillingen her, og ut fra påfølgende linker til presseomtale med mer, kan man si at hovedfokusene i prosjektene fordeles på litt ulike måter: *Oppfølgingsprosjektene*, *samarbeidsprosjektene* og *boligprosjektene*. De presenterte prosjektene har oftest innebygd metodelæring, brukermedvirkning og samarbeidsformer som deler av mål eller virkemiddel. *Oppfølgingsprosjektene* presenteres hovedsakelig som ”å gjøre individet i stand til å bo” ved oppfølgingstjenester og relasjonsbygging individuelt og i gruppe (for eksempel i Rana kommune). *Samarbeidsprosjektene* retter fokuset mot utvikling av tverrfagligsamarbeid og rutinebygging (for eksempel ”Fremtid for meg” i Buskerud fylke). *Boligprosjektene* fokuserer på at selve fremskaffelsen av egnet bolig kan brukes som middel til å gjøre den enkelte i stand til å bo (selvbyggerprosjektet i Meland kommune og i Nøtterøy kommune, og brukermedvirkningsprosjektet i Kristiansund kommune).

Ved siden av spørsmålet om brukermedvirkningens betydning, er det også viktig å vurdere om politiske mål som har til hensikt å reformere fagfolks yrkesutøvelse, faktisk har konsekvenser for den faglige praksis? AFI-forsker Tone Alm Andreassen hevder at velferdspolitikken er tosidig, den skal både ta økonomiske og rettferdige hensyn. På den ene siden skal brukere gjøre seg fortjent til velferdsgodene, og på den andre siden skal ikke alle få (Andreassen 2004)

Brukermedvirkningens dilemma er at den både skal brukes til å forbedre forbedre tjenestene i velferdsapparatet, og fungere som middel til empowerment for brukerne. Andreassen tok utgangspunkt i to prosjekter fra 1990 tallet: SME: Trygd og rehabilitering. Hun fant at brukermedvirkning ble brukt på flere måter, brukerne fungerte som lærere overfor fagfolkene i forhold til å leve med kroniske smerter, fagfolkene brukte brukermedvirkningsprinsippet til å lære brukerne å bli mer handlingsaktive. I prosjektene hun undersøkte, fikk brukerne medvirkning og styring på egne aktiviteter i prosjektet, men ikke til

styring av selve prosjektet. De var ikke med i referanse eller styringsgrupper, og ble ikke trukket inn i prosjektstyringen. Brukermedvirkning ble oversatt av fagfolkene og tolket av dem. I SME prosjektene var det fagfolkenes fortolkning av målene som ble utslagsgivende for praksis.

Den svenske sosialstyrelsen har igangsatt en rekke lokale prosjekter med formål å bekjempe boligløshet blant ulike grupper og med ulike målsettinger (Socialstyrelsen 2006).

Sluttevalueringen her konkluderte med at resultatene var usikre. På kort sikt hadde en del fått bedret sin boligsituasjon, men dette var usikkert på lang sikt. De sikreste resultatene fra den svenske satsingen var at boligløshet var satt på dagsorden innad i organisasjonen, og at de hadde resultert i nye samarbeidsmønstre. Selv om brukermedvirkning var et definert ønske fra sosialstyrelsen, var det få konkrete eksempler på brukernes reelle innflytelse i prosjektene. Hva man mente med brukermedvirkning var ikke definert, og hadde ulikt innhold, og man mente at *det er en utfordring å få hevet brukermedvirkning over "tomme ord"*.

2.0 Mål for prosjektet

Prosjektets målsettinger er ambisiøse, og fokuserer flere nivåer samtidig. Prosjektet skal sikre den enkelte deltaker individuell oppfølging, det skal skje en myndiggjørende prosess, og man skal utvikle nye samarbeidsmetoder og modeller mellom det tradisjonelle hjelpeapparatet og andre aktører. Målene fokuserer læring knyttet opp mot ideene om brukerstyring/brukermedvirkning på flere nivåer:

Visjon: Ta brukernes kompetanse på alvor, og benytte denne på veien mot egen bolig.

Mål: Fra bostedsløshet til egen bolig eid eller leid, at deltakerne skal bli i stand til å bo og bli boende i egen bolig, og utvikle en løsningsorientert og myndiggjørende metode/modell for effektiv samhandling knyttet til denne typen problematikk.

Målgruppe: Godt voksne rusavhengig som har mange avbrutte bo-forhold bak seg.

Delmål: Å avdekke hva som kan gjøres annerledes. Finne fram til nyttig metodikk i dette arbeidet. Få frem ressursene og mulighetene ved å bruke brukermedvirkning både som verktøy og som mål i seg selv. I tillegg ønsker vi å utarbeide hensiktsmessige samhandlingskanaler for å sikre kontakt med hjelpeapparatet og en videreføring av arbeidet.

I søknaden om prosjektmidler som ble utarbeidet til Sosial og Helsedirektoratet og Husbanken (15.september 2006), heter det blant annet: *Vi ønsker gjennom praktisk prosjektarbeid og myndiggjøring av målgruppen å komme fram til en metode for hvordan man mer løsningsorientert og individuelt fokusert, arbeider med denne type problematikk. Vi ønsker å utvikle en metode for hvordan forvaltningen kan arbeide mer målrettet og effektivt med denne problematikken ved hjelp av brukernes egen kompetanse. Et mer smidig tverrfaglig samarbeid på tvers av etater rundt brukeren, vil sannsynligvis være med å muliggjøre en større grad av brukermedvirkning.*

I målsettingen ser vi at det er fokus på at prosjektet skal bidra til å finne fram til gode samarbeidsformer mellom etater som brukeren skal forholde seg til, og at man på denne måten ønsker å bidra til et bedre hjelpeapparat, først og fremst det offentlige hjelpeapparatet.

3.0 Evalueringsspørsmål

Det finnes flere måter å evaluere et prosjekt på. Dette prosjektet er allerede evaluert på flere måter, først og fremst gjennom den systematiske loggføringen og refleksjonen over erfaringer som aktørene har gjort underveis, men også dokumentarfilmen ”Husdrømmen” som er vist på NRK 1 er viktig evaluering. Høgskolen i Vestfold inngikk avtale med Skien diakonal senter om å bistå prosjektet med følgeforskning.

”Følgeforskning er valgt som egnet metode fremfor sluttevaluering i dette prosjektet, fordi man ønsker gjensidig kunnskapsutvikling, fleksibilitet og mulighet til å forbedre prosjektet fortløpende (...). Følgeforsker stiller undrende og kritiske spørsmål til prosjektlederne, og bidrar gjerne med råd, støtte og veiledning underveis.” (Avtale om samarbeid 2.05.07)

Følgeforskningen skal ikke nødvendigvis rettes mot måloppnåelse i form av konkrete resultater, ofte vil denne type forskning være mer opptatt av at aktørene skal lære av det de gjør (Lindøe 2003). Evaluering etter måloppnåelse vil i mange tilfelle bli oppfattet som meningsløst, fordi målet kanskje ikke var godt nok formulert eller forankret hos deltakerne.

For prosjektledelsen og samarbeidspartene var hovedmålsettingen med dette prosjektet å utforske myndiggjørende og løsningsorienterte fremgangsmåter i boligsosialt arbeid.

Deltakerne (rusmisbrukerne) var derimot opptatt av at prosjektet snarest mulig skulle handle om å flytte inn i egne boliger, de opplevde seg selv som ”klare til å bo”. Det er forståelig at deltakerne ønsket at prosjektet først og fremst skulle føre til boliger, og at et vellykket prosjekt for dem var å bli bosatt i en egnet bolig. Prosjektet fikk derfor allerede fra starten et endret målfokus, i tråd med hva deltakerne ønsket å få ut av prosjektet.

De substansielle virkningene (direkte effekter) av prosjektet vil bli gjort rede for i den grad det er mulig, først og fremst om deltakerne har fått tilgang på egnede boliger, økt økonomisk trygghet, og tilpasset oppfølging i løpet av prosjektperioden. De andre evalueringsspørsmålene beskrives kort og godt som:

- **Hva har vi gjort?**
 - **Beskrivelse av de viktigste aktivitetene og hendelsene i prosjektet, og de styrende verdier/teorier**
- **Hva har vi lært?**
 - **Hvordan vurderes aktivitetene og hendelsene av aktørene underveis ?**
 - **Har prosjektet substansielle virkninger? Har prosjektet ført til avklart boligsituasjon for deltakerne, i form av bolig, inntekt og oppfølging?**
 - **Har prosjektet strukturelle virkninger? Har prosjektet hatt betydning for samarbeidsforhold mellom aktørene, for eksempel etablering av rutiner, møtestrukturer, arbeidsfordeling?**
 - **Har prosjektet meningsbærende virkninger? Har prosjektet hatt betydning i form av offentlige diskusjoner, fokus i media, undervisning, opplæring?**
- **Hva er lurt å gjøre?**
 - **Hva kunne vært gjort annerledes?**

4.0 Følgeforskning

4.1 Hva er følgeforskning

Følgeforskning er valgt som egnet metode fremfor ren sluttevaluering i dette prosjektet, fordi man ønsket gjensidig kunnskapsutvikling, fleksibilitet og mulighet for å forbedre prosjektet fortløpende. Følgeforskningen blir stadig oftere ofte benyttet som virkemiddel når offentlig igangsatte prosjekter og programmer skal evalueres (Baklien 2003). Idealet er at følgeforskningen representerer en prosess i skjæringspunktet mellom innsikt ved forskning og innsikt ved praksis, og at disse kunnskapsformene beriker hverandre slik at handlingskompetansen i prosjektet øker (Foss og Mønnesland, 2000).

Lindøe definerer følgeforskning som ”*formativ, dialogbasert prosessanalyse, der det legges vekt på å skape en konstruktiv dialog mellom ulike interessenter i det programmet som skal iverksettes*” (Lindøe 2003 s. 71). Å være formativ betyr kort og godt at følgeforskningen ikke bare samler inn data om prosessen, men at man også forsøker å bidra til at prosessen og prosjektet blir best mulig, ved å gi råd og innspill underveis. Følgeforskningen skal være nyttig. Forskeren kommenterer prosessen, og forsøker å til rette for dialog mellom partene, men det er opp til deltakerne hva de gjør eller ikke gjør, og om de velger å følge forskerens innspill. Følgeforskeren skal ikke ta del i intervensjonen, og skal følgelig heller ikke ta ansvar for det som skjer eller ikke skjer. Forskeren er i følge etiske retningslinjer pålagt å arbeide ut fra en grunnleggende respekt for menneskeverdet, og skal ”*respekttere de utforskede personers integritet, frihet og medbestemmelse*” (Forskningsetiske komiteer 2007). Følge forskers rolle er å være såkalt ”Kritisk venn” eller ”vennlig utenforstående” (Greenwood, 1998, Tiller, 1998) Forskeren kan bidra med å belyse aktiviteter i forhold til relevant litteratur, få fram taus kunnskap, skrive refleksjonsnotater og rapporter og få fram gode diskusjoner om sider ved prosjektet (Greenwood og Levin s. 104).

4.2 Datagrunnlag

- Mottatt, systematisert, analysert og gitt tilbakemeldinger på rundt 200 læringslogger i perioden 2007-2008 (hovedsakelig fra KREM). Se vedlegg 2 og 3
- Forskerens tilbakemeldinger på læringsloggene gjennom epost
- Tilbakemeldinger og diskusjon av fem underveis rapporter
- Underveissamtaler i mer enn to år med prosjektlederne fra KREM og SDS
- Strukturerte og ustrukturerte intervjuer med 11 personer knyttet til ressursgruppen over to omganger
- Individuelle ustrukturerte intervju med 4 av brukerne
- Deltakende observasjon på møter og en tur med deltakerne
- Regelmessige telefonsamtaler og e-postutveksling gjennom to år med SDS, KREM, og deltakere i ressursgruppen
- Notater fra deltakende observasjon på ressursgruppemøter gjennom to år
- Dokumentanalyser av læringsrapporter, årsmeldinger, møtereferater, websider, oppsummeringer, notater
- Gruppesamtaler med medforskerne om tema som boliger, bo evne, filming og erfaringer med LAR systemet
- Notater fra møte om dokumentarfilm med prosjektledelsen og Rubicon TV.
- Notater fra forhåndsvisning av filmen "Husdrømmen"

4.3 Bruk av læringslogger

Loggene som beskrives i denne rapporten betegnes også som feltlogg, refleksjonsnotat, læringslogg og læringsnotat. Felles er at de er kortfattede, praksisnære notater som fortløpende og systematisk beskriver og reflekterer over aktiviteter.

Prinsippet med læringslogger i evaluering bygger på grunnleggende kvalitative samfunnsvitenskapelige tradisjoner; redegjørelse, vurdering og anbefaling, som har sin parallell i konstanterende, vurderende og konstruktive orienteringer (Holter og Kalleberg 1996). Læringslogger brukes for å sikre sensitivitet og oppmerksomhet så nær situasjonen som mulig, og for å gi et opplevelserikt inntrykk (Hammersley og Atkinson 1983, Emerson 2006, Thaagaard 1998). Henær- senteret ved Høgskolen i Vestfold har benyttet læringslogger

som aksjonslæringsverktøy ved ulike skreddersømstudier og utviklingsprosjekter over flere år (Aanderaa 2008, Ausland 2008).

Teknikken og oppsettet for bruk av læringslogger i dette prosjektet bygger på forskeren Tom Tillers læringslogger i aksjonslæring og aksjonsforskning (Tiller, 2007), Gjort, Lært og Lurt. Gjort (G) tilsvarende, deskriptive eller konstanterende nivået. Lært (L) er det vurderende, analytiske nivået, hvor man vurderer og gransker handlingen (G), gjerne i lys av teori eller tidligere erfaringer. Det konstruktive nivået, Lurt (L) peker fremover og gir anbefalinger for videre handlinger/aksjoner.

En viktig side av bruk læringslogg i følgeforskning er *systematiske tilbakemeldinger* på loggene. I dette prosjektet har forskeren mottatt læringslogger (hovedsakelig fra KREM) på epost, og har gitt tilbakemeldinger på epost i løpet av senest et par dager. Tilbakemeldingene (som gjerne resulterte i mer omfattende ”maildialog” på enkeltaktiviteter med prosjektlederne) erstattet hyppige møter mellom forsker og prosjektledere. I et prosjekt som på mange måter lot seg styre av impulshandlinger, ble følgeforskningen en utfordring. Mesteparten av samtaler mellom forsker og prosjektledere foregikk på telefon, til alle døgnets tider, og mye av ressursene som var satt av til forskningen gikk med til refleksjon over hendelser ”der og da”. Denne situasjonen var ikke ideell, sett fra ideen om følgeforskning som tilrettelegger for dialog og samtaler mellom involverte. På den annen side må opplegget for følgeforskningen tilpasses den virkelighet prosjektet befinner seg i. Læringsloggene ga anledning til å ”følge prosjektet”, de ga anledning til ”formativ dialog” gjennom epost, underveisnotater og telefonsamtaler og ikke minst, de eksisterer som dokumentasjon for prosjektet. Med tanke på den detaljerte kunnskapen som er samlet gjennom læringsloggene, ønsket prosjektlederne å skrive sin egen læringsrapport fra dette prosjektet.

Som en kvalitetssikring og validering av datagrunnlaget, er loggene supplert med samtaler og intervjuer med de av aktørene som ikke har skrevet logger (spesielt SDS, men også andre samarbeidspartnere og deltakerne). KREM har skrevet nesten alle loggene, og de er (og skal være) subjektive erfaringer. Denne type læringslogger kan ikke fungere som referater fra felles møter. SDS skrev ikke læringslogger fra starten av i prosjektet, noe som etter hvert ga et skjevt inntrykk av hendelser og aktiviteter. Det ble korrigert ved at SDS skrev flere læringsrapporter på slutten av prosjektet, supplert med samtaler og intervjuer. Det ideelle er at

alle læringslogger blir felleseie i prosjektet, at de legges ut på felles, sendes på e-post til alle osv. I dette prosjektet ble det gjort et forsøk i starten på å dele alle, men antall logger ble for mange og for arbeidskrevende å forholde seg til. I stedet ble loggene oppsummert i underveis rapportene fra følgeforsker, og i analyse- og tilbakemeldingsmøter. Et eksempel på hvordan datamaterialet i prosjektet er samlet og systematisert er gitt i vedlegg 1.

Loggene er bearbeidet og analysert ved at de er systematisert etter tema og tid. Alle sensitive data som navn og sårbare opplysninger er slettet både på min datamaskin og i papirutgaver, i henhold til krav fra Norsk samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD). Systematiseringen i tema og tid gir mulighet til å se hvordan fokus i prosjektet skifter over tid, om det er spenninger som har ligget der hele tiden, om det er gjennomgangstema, om strukturen endres osv.

4.4 Følgeforskers kontakt med deltakerne / medforskerne

Deltakerne i prosjektet, rusmisbrukerne, er omtalt i prosjektet som medforskere eller pionerer. *Medforskere* som ble prosjektets offisielle betegnelse på deltakerne i læringslogger og referater, forkortet til *m.f.* Begrepet henviser til tanken om at i dette prosjektet var det brukerne som er eksperten, brukerne skal forske på sin egen situasjon, og bringe kunnskap videre til andre. Det var likevel hele tiden ganske uklart hva det ville si å være medforsker i prosjektet. På spørsmål fra meg om hva det vil si å være *medforsker*, kom det ulike reaksjoner fra deltakerne:

”Jeg er medforsker fordi jeg er med og blir filmet og sånn.”

”Jeg kaller meg medforsker og pioner- det føler jeg meg som!”

”Jeg vet da faen hvordan vi fikk de navna der. Jeg vet faen ikke hva jeg forsker på.”

Bruken av begrepet medforsker i prosjektet ble diskutert og problematisert flere ganger. Det ble påpekt at medforskerbegrepet kanskje var noe søkt i denne sammenhengen, og at deltakerne ikke så ut til å ha noe forhold til hva det ville si å være medforsker. Man valgte likevel å opprettholde bruken av begrepet i prosjektet.

Det må på nytt poengteres at det er prosjektlederne som har hatt den daglige og direkte kontakt med deltakerne, ikke følgeforskeren. Opprinnelig var tanken at følgeforskere skulle ha regelmessig kontakt og oppfølging av deltakerne også, men dette lot seg ikke gjennomføre, fordi deltakerne gjorde det tidlig klart at de ikke ønsket flere fremmede å forholde seg til etter at filmteamet begynte å gjøre opptak. Deltakerne fikk tidlig informasjon om min rolle i prosjektet og på ulike måter. Jeg traff flere av deltakerne ved ulike andre anledninger, blant annet arrangerte prosjektlederne temamøter hvor jeg deltok, tur til Husbankens lokaler i Arendal, filmvisning og annet hvor jeg ble invitert med. Det er et berettiget spørsmål om følgeforskningen burde basert seg mer på deltakernes vurderinger underveis i prosjektet og mindre på prosjektledernes? Mer systematisk oppfølging av deltakerne ville gitt et annet og mer utfyllende bilde av prosjektet, men det ville også blitt en annen type evaluering enn den som nå ble valgt. Valg av informanter og medforskere har ikke bare med tilgjengelighet å gjøre (at de ikke ønsket slik kontakt med meg) men også med ressurser. Det var ikke ressurser i prosjektet til å gjennomføre en mer omfattende evaluering enn den jeg gjorde. Alle metodevalg i evalueringen ble drøftet med prosjektlederne (og til dels) ressursgruppa.

Mot slutten av prosjektet, da det oppstod en del spenninger og forsinkelser, ga jeg uttrykk for at jeg anså det som viktig å snakke med deltakerne om deres erfaringer. Prosjektlederne formidlet mitt ønske til gruppen av deltakere, og arrangerte det slik at de som ønsket å treffe meg (4 personer) til en samtale, fikk anledning til det. Jeg snakket i enerom med hver av deltakerne, og jeg tok notater under samtalen (se vedlegg 1 og 4). Flere av sitatene fra deltakerne som er benyttet i denne rapporten, er hentet fra disse samtalerne. Det var deltakerne selv som bestemte hva som skulle være tema samtalen, i hvilken rekkefølge og omtrent hvor lenge samtalen skulle vare. De som ville snakke med meg, fikk skriftlig informasjon av KREM på forhånd, og de fikk utdelt informasjon av meg på stedet med opplysning om at jeg ville aidentifisere opplysningene (I ettertid virket dette litt ironisk, når dokumentarfilmen om de samme deltakerne blir vist på TV, med fullt navn..). På det tidspunktet ønsket deltakerne å fortelle meg om sine erfaringer med prosjektet, og spesielt ønsket flere å fortelle meg om sinne og frustrasjoner over forsinkelser og brutte løfter, men det var også historier om vekst og glede.

4.4.1 Kan man stole på det som blir sagt?

Det ble som tidligere nevnt en del forsinkelser som førte til uro og frustrasjoner i prosjektet. På et tidspunkt virket det som om "alle skyldte på alle", og samarbeidsproblemene økte. Noen av deltakerne opplevde seg i en lojalitetskonflikt mellom KREM og SDS, og situasjonen må i en periode karakteriseres som spent og også preget av gjensidige beskyldninger. Da jeg snakket med noen av deltakerne på tomannshånd, var det i en periode som var sterkt preget av denne situasjonen, noe samtalerne bar preg av.

Som følgeforsker opplevde jeg det forvirrende å bli fortalt en historie den ene dagen, som ble benektet neste dag. SDS ansatte forklarte situasjonen slik:

..en av utfordringene ved å jobbe med denne gruppen er manges ambivalens og hukommelsesproblemer. Den ene dagen er de "drittlei" og sint, og finner en "syndebukk". Neste dag er "syndebukken" den beste hjelperen de noen gang har hatt. Dette spennet lever vi i SDS med daglig. Dette kan medføre at dersom man intervjuer en person en dårlig dag, kan svarene bli veldig annerledes enn om man hadde stilt de samme spørsmålene dagen etter.

Metodisk betyr denne erkjennelsen at forskeren burde hatt jevnlige samtaler for å fange opp eventuelle endringer, noe det ikke var rammer til i dette prosjektet. Analysene og

konklusjonene i rapporten er ikke utelukkende basert på samtalene i slutten av prosjektet.

4.6 Følgeforskningens faser og oppgavefordeling

I følgeforskning deles arbeidsoppgavene mellom forsker og oppdragsgiver i forhold til hvilke faser prosjektet inngår i. Fasene består av planlegging, iverksetting, overvåking, korrigerende og sluttrapportering. Rønningen (2004) og Lindøe (2001) betegner forskerens og oppdragsgiver/bruker sine roller som henholdsvis *aktive og passive* i forhold til fasene. I tabellen under har jeg erstattet begrepene *passiv og aktiv* med beskrivelser av hvilke aktiviteter som faktisk ble utført i fasene. Selv om jeg ikke hadde ansvar for selve tiltaket, var jeg aldri passiv. Fasene gikk dessuten over i hverandre, for eksempel ble jeg bedt om å bistå med veiledning og støtte samtidig med at sluttrapporten ble skrevet.

Figur 1: Følgeforskningens faser i prosjektet På vei til egen bolig.

Faser	Prosjektets oppgaver	Forskers oppgaver
1. Planlegging av forskning som del av tiltaket:	Skrive søknader, bygge nettverk, planlegge prosjektet, skrive prosjektdesign, samtaler med følgeforsker. Kartlegge tiltak og aktiviteter i prosjektet	Samtaler, veiledning Søk i litteratur, erfaringsinnhenting, veilede på prosjektdesign, samtale med prosjektgruppa og ressursgruppa
2. Iverksetting av aktiviteter/tiltak	Utfører aktiviteter og tiltak i henhold til prosjektets målsettinger. Skrive læringslogger over erfaringer, og sender logger til følgeforsker.	Tar i mot logger, leser analyserer, og gir tilbakemelding. Sammenholde logger med mål for prosjektet, prosjektdesign og andre føringer.
3. Overvåking (Monitoring)	Evaluerer og vurderer egne aktiviteter fortløpende ved hjelp av feltlogger og refleksjoner på møter.	Gi tilbakemelding på hver enkelt logg. Stille spørsmål. Foreslå endringer. Skrive underveis rapporter, møte prosjektgruppa og ressursgruppa. Foretar intervjuer og samler inn supplerende opplysninger etter behov.
4. Korrigerende	Foreslå og prøve ut korrigerende tiltak. Loggføre tiltak	Følge opp korrigerende tiltak
5. Sluttrapportering	Bidra med opplysninger og data på forespørsel. Skriver egen læringsrapport fra prosjektet. Formidler resultater.	Sammenholde underveis rapporteringer og feltlogger, samt eventuelt egne intervjuer. Foreslå endringer og korrigeringer. Oppsummere og fokusere erfaringene. Skriver rapport og formidle.

(Oppsettet er basert på Rønningen, 2004, og Lindøe, 2001)

4.6 Eksempler fra følgeforskningen:

Et eksempel som viser følgeforskningen i prosjektet er beskrevet i følgeforskningsnotat nr. 5. Det viser hvordan etiske dilemmaer ved dokumentarfilmingen av prosjektet ble synliggjort ved hjelp av et underveis notat, som førte til fornyet dialog og reviderte samarbeidsavtaler mellom partene. Et annet eksempel er hvordan Sherry Arnstein's klassiske "Ladder of participation, en teori om brukermedvirkning og brukerstyring, ble brukt helt praktisk til å belyse hvordan prosjektet tolker og oversetter dette til praktisk handling (Arnstein 1969). Det foregikk ved at ressursgruppen i prosjektet ble invitert til et møte for å diskutere hva brukerstyring i prosjektet kan og blir tolket som. På møtet ble aktiviteter i prosjektet relatert til hvor på Arnsteins stige prosjektet muligens befant seg. Stigen ble diskutert og kritisert ut fra prosjektets aktiviteter, og bidro på den måten til at partene fikk et felles teorigrunnlag. Det ble på møtet stilt spørsmål om hvorfor ikke deltakerne var med i ressursgruppa, og det ble stilt spørsmål om deltakernes "bestilling" av aktiviteter og tjenester i prosjektet var å anse som full styring eller om det var noe annet?

Et annet eksempel fra prosjektet er hvordan vi sammen gjennomførte en enkel variant av fokusgruppe om deltakernes erfaringer med bruk av Metadon og Subutex i LAR systemet. Her samarbeidet KREMS medarbeidere og følgeforsker om innhold, gjennomføring og notatskriving. Det er utarbeidet et erfaringsnotat fra dette møtet (Ausland 16.03.08). Hensikten var her å ta i bruk deltakernes kompetanse i form av innsideerfaring med LAR systemet, jfr. ressursorientering og å imøtekomme deltakernes uttrykte ønsker om å bidra med sine erfaringer. Deltakelse på møtet ga i tillegg til nyttig kunnskap om rusproblematikk, også innsyn i forholdet mellom deltakerne og prosjektlederne og hvordan man kommuniserer i prosjektet.

4.7 Kritikk av følgeforskningen

Følgeforskeren skal både gi konstruktive bidrag til endring og læring underveis, og samtidig vise hva denne læringen har ført til. Dette har også i dette prosjektet vist seg vanskelig å etterleve, fordi prosjektstrukturen har vært kompleks og i endring, aktivitetene uoversiktlige og på mange plan, og aktørene har hatt ulike og til dels motstridende interesser og mål med

sin deltakelse. Lindøe, Mikkelsen og Olsen påpeker at følgeforskningen vanskelig kan fungere dersom det ikke skapes arenaer for gjensidighet i kommunikasjon og samhandling (2001). I dette prosjektet var ressursgruppemøtene viktige arenaer for informasjon og samhandling, og etter hvert ble det også etablert flere møtesteder for mer fortløpende informasjonsutveksling mellom KREM og SDS. Jeg hadde ikke mulighet til å delta på alle ressursgruppemøter eller andre informasjonsmøter, og mitt viktigste bidrag til dialog, endring og læring i dette prosjektet har sannsynligvis vært gjennom individuelle samtaler med prosjektlederne, tilbakemeldinger på epost og telefon. I perioder med frustrasjoner og skuffelser fungerte jeg som en kombinasjon av ”skriftefar” og evaluator for de som ønsket å prate med meg og lufte sine følelser og tanker om hendelser i prosjektet. Mine notater fra slike samtaler inngikk i datamaterialet, og kan ha bidratt til at jeg fikk et skjevt inntrykk av negative sider ved dette prosjektet. Jeg burde sannsynligvis unngått rollen som skriftefar underveis, og i stedet insistert på at alle problemer skal løses i åpenhet og fellesskap, selv om jeg da ville fått mindre kontakt og mindre ”føling” med et nærmest ”organisk” prosjekt. Tilbakemeldingene tyder på at det har vært viktig at jeg kunne kontaktes, som en med kjennskap, men som likevel var eksternt. Prosjekter hvor *veien blir til mens man går*, ser paradoksalt nok ut til å forutsette at forskeren må være svært tydelig på rammer og roller.

Det kan også se ut som om underveisnotatene ikke fungerte etter hensikten, og at sluttrapporten dermed fikk uforholdsmessig stor oppmerksomhet som konklusjon på prosjektet. Det kan komme av flere forhold, men den viktigste grunnen er sannsynligvis at de viktigste resultatene fra prosjektet som boliger, økonomisk sikring, formidlingsoppgaver og strukturelle endringer, ikke kom til syne før våren 2009, etter at prosjektet formelt var avsluttet. Det er vanskelig å spekulere i hvilken grad underveisrapportene fra følgeforskningen bidro til veivalg i prosjektet, om de burde inneholdt annen informasjon, eller om de burde vært håndtert på andre måter? Dokumentasjon, spørsmål og kommentarer fra forskeren ble jevnlig brakt inn i prosjektet, og aktørene valgte selv handlinger ut fra en helhetsvurdering av situasjonen.

5.0 Prosjektets tidsramme og økonomi og styringsform

5.1 Tidsramme

Boligprosjektet i Skien hadde opprinnelig en tidsramme på 18 måneder med formell start 1.01. 2007, og ble forlenget ut 2008. Prosjektet ble formelt avsluttet januar 2009, selv om enkelte oppgaver fortsatt skulle følges opp av KREM på timebasis og i henhold til avtale som ble utviklet på slutten av prosjektet.

5.2 Kostnadsramme

Prosjektet har hatt en kostnadsramme på totalt kr.2 696084, finansiert med prosjektmidler tildelt til Skien Diakonale senter fra Husbanken og Sosial og Helsedirektoratet gjennom Fylkesmannen i Telemark. Det ble søkt og bevilget ekstramidler til prosjektet fordi antall deltakere i prosjektet økte fra 7 til 14, noe som økte arbeidsbelastningen for prosjektdeltakerne betraktelig, og fordi boligprosjektet var mer tidskrevende og atskillig mer ressurskrevende enn forventet.

5.3 Styringsform

To ansatte fra KREM og daglig leder SDS har utgjort den daglige prosjektledelsen det siste året av prosjektet. De valgte flat organisering uten formell styringsgruppe. I stedet for styringsgruppe inviterte de samarbeidspartnere og viktige aktører til å delta i prosjektets ressursgruppe. Prosjektlederne antok at føringer fra en overordnet styringsgruppe ville bli vanskelig å forene med brukerstyring, og ville derfor unngå en slik organisering.

Ressursgruppen var sammensatt av representanter fra Skien kommune, SDS, NAV, Fylkesmannen i Telemark, som representerte bevilgende statlige myndigheter, Høgskolen i Vestfold, SDS, Husbanken og etter hvert, Rubicon TV og byggefirmaet Småhus A/S. Ressursgruppen møttes på SDS hver annen måned og hadde som oppgave å veilede, komme med råd og være til hjelp for prosjektet underveis. Erfaringen var at ressursgruppas mandat ble for uklart. Medlemmer av ressursgruppa fortalte at de opplevde at møtene hadde preg av orienteringer fra prosjektets side og at det var for tilfeldig hva som ble tatt opp på møtet.

Deltakerne (rusmisbrukerne) var ikke representert i ressursgruppa. Dette ble tatt opp som tema

flere ganger, og jeg spurte også deltakerne om dette på et møte hvor jeg var til stede. Deltakerne ønsket ikke slik representasjon i første del av prosjektet. Prosjektet endret seg, deltakerne endret seg underveis, muligens som resultat av økt aktivitet, deltakelse og medbestemmelse, og det er mye som tyder på at interessen for å delta aktivt i ressursgruppa endret seg hos deltakerne, i hvert fall for enkelte. En av dem fortalte på slutten av prosjektperioden, at han hadde savnet en tillitsmann i prosjektgruppa, og kunne godt tenkt seg å delta i ressursgruppa. Det kan tenkes at det å delta i prosjektet hadde ført til at behovet og interessen for å medvirke i ressursgruppa økte? En mulig løsning kunne vært å invitere til deltakelse i ressursgruppa og andre forum flere ganger i løpet av prosjektperioden, slik at de som ønsket det, kunne delta hvis dagsformen tilsa det.

6.0 Viktige aktører i prosjektet

De viktigste aktørene presenteres kort ut fra deres formelle rolle i gjennomføring og organisering av prosjektet. Disse er Skien Diakonale Senter (SDS), KREM, Husbanken, Skien kommune, og ikke minst, deltakerne i prosjektet, de som skal bo. I tillegg er det flere aktører og institusjoner som i perioder har spilt viktige roller for prosjektet, og som vil bli nevnt underveis i rapporten, spesielt byggefirmaet Småhus A/S og filmselskapet Rubicon TV. Det finnes mange andre medspillere og aktører, både politikere, enkeltpersoner og aktører fra institusjoner og organisasjoner som ikke blir fanget opp av denne rapporten. Prosjektet har hatt samarbeid med LAR, rusmiddelseksjonen, prosjekt Færre utkastelser og flere andre viktige institusjoner. Gjennom KREM er prosjektet ikke minst, koplet opp til HUSK (Høgskole og universitetssosialkontor) i form av kunnskapsutveksling og utvikling om brukermedvirkning.

Det overskrider sluttrapportens ressurser og kapasitet å gjøre rede for alt og alle, med fare for at noen vil føle seg tilsidesatt. Prosjektets arbeidsform er i stor grad basert på ulike former for relasjonsbygging, og på kople ressurspersoner sammen for å få ting til å skje (KREMs modell). I perioder var det svært mange aktører som deltok aktivt for å realisere prosjektet. En sentral erkjennelse innen helsefremmende arbeid er at det er en sosial modell for påvirkning av helse som gir varige virkninger, og prosjektets mål om bosetting av rusmisbrukere handler om tilrettelegging for å fremme viktige helse og livskvalitetsverdier, og det handler like mye om utvikling av et lokalsamfunn som utvikling av individet. Både individer og samfunn, men først og fremst sosialt felleskap, bidrar til utvikling av helse som en sosial ressurs (Hauge og Mittelmark 2003).

6.1 Skien diakonale senter (SDS)

Stiftelsen Skien Diakonale senter ble dannet i 2001 som videreføring av det mangeårige arbeidet ved Kontaktsenteret i Skien, som siden 1979 har drevet diakonalt arbeid blant rusavhengige i Skien. Stiftelsen har basis i 18 ulike menigheter og kristne organisasjoner i området. SDS startet som varmestue i helgene. I dag har senteret eget bygg på Lundetoppen i Skien og driver dagsenter, natthjem og hybelhus. Stiftelsen drives som en kombinasjon av

frivillig arbeid og fast ansatte. Det er for tiden 11 fast ansatte fordelt på 8 stillinger, og rundt 45 frivillige medarbeidere.

Statens mangelfulle evne til å ivareta befolkningens behov har til alle tider blitt supplert med ideelle og friville privatpersoner og organisasjoners virksomhet. Formålet med det frivillige, sosiale arbeidet er å hjelpe andre enn slekt og familie i den hensikt å være til nytte. Frivillig sosialt arbeid er i dag som tidligere et viktig innslag i bildet av offentlig omsorg og velferd: ”Aktiviteter i regi av frivillige organisasjoner som er rettet mot å avhjelpe problemer innenfor helse- og sosialsektoren, og som har en viss regularitet og formell struktur, betegnes som frivillige velferdstiltak, frivillige tjenester eller frivillige velferdstilbud. En organisasjon som er ansvarlig for en velferdstjeneste, kan betegnes som frivillig velferdsprodusent ”(Lorentzen 1994.)

Skien Diakonale senter er etablert som frivillig velferdsprodusent i Skien kommune gjennom mange år, og nyter respekt og anerkjennelse i lokalsamfunnet. De har et etablert samarbeid med kommunale etater, politikere og andre i det offentlige hjelpeapparatet uavhengig av dette prosjektet.

Formål: *Stiftelsen Skien Diakonale Senter har til formål å fremme tiltak som bidrar til å virkeliggjøre den kristne kirkes diakonale oppdrag. Formålet søkes fremmet i samarbeid med myndigheter, institusjoner og organisasjoner, og ved hjelp av ansatte og frivillige medarbeidere. Ethvert tiltak som er i overensstemmelse med formålet, kan besluttes iverksatt og opprettholdt så lenge det finnes hensiktsmessig. Skien Diakonale senter avgjør selvstendig hvilke oppgaver som skal tas opp og hvilke arbeidsformer som skal anvendes.*” (vedtektene for Stiftelsen § 1)

Videre heter det i stiftelsens verdidokument at ”*Skien Diakonale senter har en visjon om å være til stede med nestekjærlighetens handling hos mennesker i nød i byen vår..*”

Brukergruppen er rusmisbrukere over 18 år, og de fleste av brukerne er menn. SDS tilbyr mat, seng, dusj, vask av klær, sosialt felleskap, oppfølging, trening i sosiale ferdigheter og hverdagsmestring. I tillegg tilbyr de også muligheter for å leie hybel i en overgangsperiode, botrening, tilsyn og oppfølging over tid. Det skal være et lavterskeltilbud. De viktigste

aktivitetene er å drive dagsenter og Natthjem, hybelhus, prosjekt Hverdagsmestring og Bostedsprosjektet På vei til egen bolig. SDS har også en egen IDE gruppe som drives av og med senterets brukere, og som setter i gang og videreutvikler egeninitierte aktiviteter og prosjekter. Flere av prosjektets deltakere deltar i Ide-gruppa. SDS ledes av et styre sammensatt av frivillig arbeidende representanter fra stiftelsens eiere. SDS drives av daglig leder ansatt i 100% stilling. Det er i hovedsak daglig leder som har samarbeidet med KREM om driften av bostedsprosjektet og som har hatt det overordnede ansvaret som prosjekteier.

6.2 Husbanken

Husbankens hovedmål er: Alle skal kunne bo godt og trygt. I de senere år har Husbanken jobbet mer mot å være en kompetansebank som bistår kommuner og frivillige organisasjoner i det boligsosiale arbeidet med bostedsløse og andre som har økonomiske vanskeligheter på boligmarkedet.

Husbankens viktigste oppgave vil være å bidra til at vanskeligstilte kan etablere seg og bli boende i en egnet bolig. I tillegg til ulike økonomiske virkemidler er samarbeid, veiledning og kompetansehevende tiltak også viktige virkemidler (www.Husbanken.no). Ved siden av å være finansieringskilde for dette prosjektet, med prosjektdrift og til realisering av boliger for deltakerne, har Husbankens regionkontor i Arendal også deltatt aktivt i prosjektets ressursgruppe, og bidratt med veiledning og råd underveis. Husbankens rolle er å være igangsetter, å forsyne prosjektet med kompetanse, bidra med støtte og oppfølging, bidra med finansiering og virkemidler i prosessen og for prosjektet. Husbanken har hatt to representanter i prosjektets ressursgruppe.

Husbankens rolle i prosjektet:

- å forsyne prosjektet med kompetanse
- Igangsetter
- Støtte og oppfølging
- Lære av metodikken
- tilby virkemidler
 - o vise frem konseptet ”robuste, trygge og trivelige småhus”
 - o Samarbeide og motivere kommunene til å benytte Husbankens finansieringsmodell som er tilpasset vanskeligstilte

Husbanken har flere motiv for å delta i prosjektet. Husbankens boligsosiale oppdrag blir stadig mer overordnet, og man anser det som viktig å samarbeide med kommunene om å tilby vanskeligstilte på bolig og lånemarkedet ulike økonomiske virkemidler.

Disse virkemidlene kan på den ene side nyttes ovenfor; *enkeltpersoner og familier*. Disse virkemidlene forvaltes av den enkelte kommune. Her finner en Startlån og Boligtilskudd, samt Bostøtte. Kommunene kan bruke disse virkemidlene, fortrinnsvis i en sammenheng, til kjøp, bygging, utbedring, tilpassning eller refinansiering av bolig ovenfor sine innbyggere. Boligtilskuddet er sterkt behovsprøvd og en må foreta individuelle vurderinger vedrørende størrelse på tilskuddet.

På den annen side har Husbanken økonomiske virkemidler som kan nyttes ovenfor; *kommuner, utbyggere, frivillige organisasjoner og lignende*. Disse virkemidlene forvaltes av Husbanken. Her finner en Grunnlån og Boligtilskudd til finansiering av utleieboliger.

Grunnlånet kan deles inn i to kategorier:

- a) Kan gis til enkeltpersoner og utbyggere for bygging av boliger. Det stilles spesifikke krav til tilgjengelighet og energisparende tiltak.
- b) Kan gis til bygging, kjøp og utbedring av bolig for videreutleie til økonomisk vanskeligstilte. Her er det et ønske om tilgjengelighet og energibesparende tiltak.

Boligtilskuddet til utleieboliger utgjør som hovedregel 20 % av godkjente kostnader. I enkelte tilfeller, hvor visse vilkår er oppfylt, kan det gis tilskudd med inntil 40% av godkjente kostnader.

Videre finnes det Investeringstilskudd som gis til bygging, kjøp ombygging eller utbedring av sykehjemsplasser, omsorgsboliger eller institusjoner med heldøgns bemanning etter hhv lov om sosiale tjenester eller lov om helsetjenester.

Til slutt har Husbanken ett Kompetansetilskudd som blant annet brukes for å heve kompetansen innenfor det boligsosiale arbeidet. Det er dette tilskuddet som Skien Diakonale Senter har mottatt i dette prosjektet.

Husbanken ønsker at kommunene benytter seg mer av disse finansieringsmulighetene når det gjelder vanskeligstilte. *Noen kommuner er ofte redde for å ta risikoen ved å innvilge start lån, fordi de er redde for tap. Kommuner som bruker opp de midlene de har satt av til startlån, kan søke om mer Startlånmidler. Det er sjeldent eller aldri problem med å få dette. Husbanken kan også etter søknad gi mer tilskuddsmidler men her er midlene mer begrenset av rammetilskuddet Husbanken disponerer.*

Husbankens regionkontor i Arendal har hatt 3 representanter i prosjektet, deltatt aktivt i ressursgruppen, og har også i perioder vært atskillig mer aktive i prosjektet enn de opprinnelig hadde planlagt. I perioder har de fungert som ”brannslukkere og prosjektledere ” etter eget utsagn. Husbankens representanter i ressursgruppen har presentert og formidlet erfaringer fra prosjektet ved flere anledninger, og har spesielt markedsført *brukermedvirkningsideen* i prosjektet. De har også brukt prosjektet som eksempel på samarbeidsprosesser mellom Husbanken og andre aktører på boligmarkedet. For å markedsføre prosjektet produserte Husbanken en liten film som viste deltakerne på visning i en utstillingsbolig. Det ble i ettertid hevdet, at denne filmen på Husbankens hjemmeside hadde vært medvirkende til mobilisering av naboprotester på en av tomtene der deltakerne senere skulle bygge boliger. Dette er en viktig erfaring til ettertanke i lignende prosjekter. Man skal være svært kritisk til hva som publiseres av bilder og filmer av sårbare personer, fordi man ikke vet hvilke konsekvenser det kan ha.

Husbanken har også hatt betydning for prosjektets valg av bygge entreprenør (Småhus) og for deltakernes valg av boligtype: Husbanken hadde laget en eksempelsamling på 5 ulike *Robuste, Trygge og Trivelige* boliger i Drammen, og prosjektet foreslo for Husbanken at denne visningen kunne flyttes til Skien som en del av prosjektet. Eksempelsamlingen skulle vise hvordan folk med lav inntekt og små husholdninger kan skaffe seg egen bolig. Byggetiden er kort, husene er delvis prefabrikkerte i moduler og monteres på noen få uker. Etter visninger av ulike hustyper og modeller av småhus, ønsket deltakerne seg slike hus. Husbanken presiserte overfor deltakerne og overfor prosjektledelsen at det ikke var en forutsetning for lån at denne hustypen ble valgt av deltakerne. I løpet av prosjektperioden var det flere av deltakerne som ikke ønsket denne hustypen likevel. En opplevde at selve hustypen var stigmatiserende:

Jeg ville ikke det. Det ble litt for likt der vi bodde fra før. Småhuskonseptet liknet litt for mye på en brakke. Trangt. Stigmatiserende. I begynnelsen trodde jeg at det var vanlige hus. Jeg visste ikke at de var så små.

På en annen tomt som skulle bebygges gjennom prosjektet, kom det også naboprotester pga de spesielle hustypene:

”Det var tegnet 3 hus på noen og tretti kvadrat. Naboene protesterte, med begrunnelse at det ikke passe med hytter i området.” (læringsrapport fra leder SDS, 9.06.09)

Ideen om å bosette vanskeligstilte på boligmarkedet i små, robuste boliger bør granskes kritisk. Hvilke erfaringer tilsier at rusmisbrukere (og andre vanskeligstilte på boligmarkedet) bør bo i spesielt utseende boliger? Det kan hende man har overdrevet betydningen av at rusmisbrukere helst bør bo i små, robuste boliger.

6.3 Skien kommune

Kommunen har en sentral rolle for å realisere nasjonale strategien på vei til egen bolig. *Mange aktører har ansvarsområder, virkemidler og kunnskap som er viktig i arbeidet for å forebygge og bekjempe bostedsløshet. Kommunen er en hovedaktør i arbeidet. Kommunen har etter lov om sosiale tjenester ansvar for å medvirke til å fremskaffe boliger til vanskeligstilte og sørge for sosiale tjenester til kommunens befolkning. For å nå målsettingene i arbeidet er det behov for samarbeid på tvers av kommunale etater* (På vei til egen bolig, regjeringen 2006, s5).

Målene for prosjektet retter seg mot forbedring av forvaltningens arbeidsmetoder for bostedsløse rusmisbrukere, og prosjektet har forsøkt å bygge opp gode samarbeidsforhold til det offentlige tjenesteapparatet, og å utvikle stabile og gode oppfølgingsrutiner for prosjektets deltakere. Fra kommunen har representanter fra sosialtjenesten, boligkontor og gjeldsrådgiver deltatt i prosjektets ressursgruppe, og ellers bidratt med råd og veiledning underveis. Leder av helse og sosialtjenesten har bidratt aktivt som samarbeidspartner og støtte for prosjektet i forbindelse med naboprotester på en eiendom som skulle bebygges. Den nasjonale strategien på *Vei til egen bolig* presiserer og understreker kommunens betydningsfulle og strategiske rolle for å lykkes med bosetting av vanskeligstilte, og i andre boligprosjekter er kommunens rolle svært aktiv enten som prosjektledere eller i styringsgruppe. Kommunen er den utførende

aktøren i det boligsosiale arbeidet i Norge (Tale og Nordvik 2004). Samarbeidet mellom frivillige og kommunale aktører innen boligsosialt (og annet) arbeid har lange tradisjoner i Norge, og selv om lokal arbeids og ansvarsdeling mellom dem kan variere, er det ingen tvil om at det er kommunen som har ansvaret.

Et av de forholdene som var annerledes i Skien prosjektet, er den tross alt tilbaketrunkne rollen som Skien kommune har hatt. Kommunens representanter har deltatt i ressursgruppen, og har bidratt med støtte og kompetanse underveis, men de har etter eget utsagn ikke hatt noe eierforhold til prosjektet.

”Kommunens rolle har vært tonet ned. Allerede på det første møtet ble det gjort klart. Årsaken til at vi ville ha en slik rolle, var at vi ikke ville gå inn med økonomi. Vi kunne bidra med menneskelige ressurser. Vi ville ikke binde oss økonomisk.” (sitat fra intervju med representant fra kommunen).

Skien kommune har hatt en viktig funksjon i dette prosjektet, ikke minst ved å bidra til at deltakerne til slutt fikk avklart sin boligsituasjon. På tross av at kommunen inntok en avventende rolle i starten, har representantene fra boligseksjon og sosialseksjonen i Skien kommune bidratt stadig mer aktivt for å realisere bolig for deltakerne. Prosjektperioden har forsterket samarbeidsrelasjonene mellom Skien kommune og samarbeidspartene, SDS og Husbanken. Prosjektdeltakelsen ble opplevd som lærerik, spesielt med tanke på at prosjektet hadde ført til holdningsendring, både i forhold til kommunal saksbehandling og syn på brukeres ressurser:

”Vi har sett gjennom prosjektet at det er mulig med refinansiering av forbrukslån inn i Husbanken. Det visste vi ikke før. Det åpner for muligheter!”

Andre erfaringer med prosjektet er beskrevet som følger:

”En viktig erfaring er at prosjektets resultater bidrar til at kommunens tjenesteapparat stiller spørsmål ved egne arbeidsmetoder i forhold til tilnærming til brukerne og brukervedvirkning.”

Det er verken tilfeldig eller enestående at Skien kommune har hatt en avventende og tilbakelent rolle i dette prosjektet (selv om kommunen har bidratt aktivt, i prosessen fulgt opp enkeltbrukere, saksbehandlere og veiledet underveis). Etter Rusreformen i 2004 ble

behandlingsansvaret innen rusomsorgen overført til statlig sektor, mens ansvaret for bolig, oppfølging og rehabilitering ble værende i kommunal sektor. Arbeidsdelingen mellom statlig og kommunal sektor når det gjelder velferdsoppgaver som bolig og rusomsorg ser ut til å være et evig tema, og er gjenstand for stadig nye reformforsøk og tiltak. Skien kommune har ansvaret for å løse boligsituasjonen til sine brukere, samtidig som saksbehandlere og politikere opplever seg umyndiggjort og overkjørt av statlige prosjektmidler til tiltak som går ”utenom” det kommunale apparatet. Det kan med rette virke paradoksalt når ikke-offentlige organisasjoner blir tildelt statlige prosjektmidler fordi de kan være fleksible og er mindre bundet av byråkrati og rammer enn det offentlige hjelpeapparatet. Det kan virke som om det offentlige hjelpeapparatet er preget av mistro til sin egen evne til å løse pålagte oppgaver pga rammer og regler som man har pålagt seg selv?

6.4 Deltakerne, pionerene eller medforskerne

6.4.1 Rekrutteringsprosessen

Til sammen har 14 rusmisbrukere med bakgrunn i Skien Diakonale senters tilbud, deltatt i prosjektet. De er rekruttert gjennom Skien Diakonale senter. Noen av dem bodde på hybelhuset til SDS, andre kom fra privat eller kommunale leieforhold, andre igjen var helt bostedsløse. Samtlige var kjent av SDS personale gjennom dagsenter eller natthjemmet, fra før de fikk tilbudet om å delta i prosjektet, og de fleste var over 50 år. Det var i utgangspunktet bekymringen og uroen over situasjonen til de eldste rusmisbrukerne som var tilknyttet SDS som var utgangspunktet for at det ble søkt prosjektmidler. Utgangspunktet for deltakelsen i prosjektet var ”eldre rusmisbrukere med flere brutte boforhold bak seg.”

Det var ikke et krav at deltakerne i prosjektet skulle være rusfrie. Det ble påpekt at alle var myndige, og at rusfrihet ikke er en forutsetning for bolig, hverken i nasjonal fattigdomsbekjempelse eller i rusomsorg. Tvert i mot er det å bo ansett som en rettighet, ikke en belønning. De første 7 deltakerne ble invitert til å delta i prosjektet ut fra SDS sitt kjennskap til dem, de resterende ble invitert med etter eget ønske og etter grundige diskusjoner med deltakerne og innad i prosjektet.

Rusmisbrukere på SDS som ikke fikk delta i prosjektet, opplevde det som urettferdig:

To karer kom til meg og var misfornøyde med at de som var på hybelhuset fikk tilbud om dette prosjektet. De følte seg utestengte (sitat fra daglig leder, SDS)

Noen av deltakerne fortalte også at de opplevde misunnelse og trakassering av andre rusmisbrukere som ikke fikk være med. Enkelte opplevde det som vanskelig å håndtere.

En av deltakerne sammenliknet prosjektdeltakelsen med å ha vunnet i lotto, det betød at han anså seg både som heldig og tilfeldig trukket ut.

Det var ikke slik at alle deltakerne var fullstendig bostedsløse før prosjektdeltakelsen. De fleste hadde midlertidig bolig på hybelhuset til SDS, andre leide bolig eller bodde hos venner. Inngangskriteriene for å delta i prosjektet i regi av SDS ble på denne måten annerledes enn om kommunen hadde hatt styringsansvaret. Det er vanlig i kommunalt boligsosialt arbeid å registrere og rangere vanskeligstilte ut fra en total vurdering av situasjonen og ut fra en

vurdering av om vedkommende har ”tilfredsstillende boforhold”. Hva som er *tilfredsstillende boforhold* varierer mye i følge kartleggingen til Hellevik og Nordvik, (op.cit), fordi norsk boligpolitikk ikke er bygd opp rundt felles allmenngyldige kjennetegn.

Det ble kritisert at rekrutteringen av deltakere til prosjektet ikke var resultat av en åpen og demokratisk prosess, og at dette kunne vært annerledes (Ressursgruppemøte 7.januar 2009). Kriteriene for deltakelse var ikke diskutert innad i prosjektet, og ble heller ikke gjort kjent i en åpen prosess. Prosjektet kom i gang ved at SDS tok kontakt med Husbanken i Arendal og presenterte problemet med at de hadde fem eldre rusmisbrukere som ikke klarte å skaffe seg bolig, de ble anbefalt å starte et prosjekt rundt problematikken, og dermed var rekrutteringen i gang. Innen prosjektet kom i gang, flyttet to andre ”eldre” rusmisbrukere inn i hybelhuset som også hadde problemer på boligmarkedet, og som fikk tilbud om å bli med.

Dermed ble de også naturlig en del av prosjektet. Siden kom det stadig flere til som ønsket å bli med, og antallet endte med 14 deltakere. Hver enkelt som meldte seg ble diskutert i møter med KREM og med SDS og med de andre deltakerne i prosjektet. Bosituasjonen ble avklart med kommunen. Deltakerne diskuterte rekruttering på gruppemøtene sine, og noen hadde personer som de enten ønsket eller absolutt ikke ønsket som med i gruppa. Det siste var viktig for prosjektet som helhet. Gruppen av deltakere måtte fungere sammen, og mange visste svært godt hvilke andre personer i miljøet som de ikke kunne fungere sammen med. Det ble tatt hensyn til og diskutert ved flere anledninger, i følge læringslogger. Kommunens representant ønsket i ettertid at de hadde tatt mer aktivt del i rekrutteringsprosessen av deltakere til prosjektet, og at de da ville fått mer eierforhold til prosjektet. Hadde det vært mulig for prosjektet å kombinere sin kjennskap til den enkeltes funksjonsevne med en demokratisk utvelgelse i gruppen og med kommunens ønske om å rekruttere de med størst behov? Er avstemming om hvem som bør bli med i gruppen mer rettferdig enn at det blir bestemt ut fra SDS sin kjennskap til enkeltpersoners funksjonsevne? Disse spørsmålene ble ikke besvart i dette prosjektet, og det er muligens heller ikke poenget at det skal finnes et svar. Poenget er å øke handlingskompetansen i slike prosjekter ved å tillate seg å fokusere og problematisere denne type spørsmål (Hauge og Ausland 2003).

6.5 KREM Kreativt og mangfoldig arbeidsliv.

KREM ble engasjert av Skien Diakonale senter til å være prosjektledere. Daglig leder ved SDS engasjerte KREM fordi senteret ikke hadde kapasitet til å drive prosjektet uten hjelp, og fordi KREM hadde prosjekterfaring, spesielt med å bistå vanskeligstilte. KREM har også hatt rapporterings og videreformidlingsoppgaver, til dels sammen med følgeforsker. Det har i hovedsak vært to, i perioder tre medarbeidere fra KREM som har fungert som prosjektledere. Prosjektledelsen fra KREM har utdanning innen blant annet helsefremmende arbeid, sosialt arbeid og psykologiledelse.

Organisasjonen har hovedkontor i Skien, med underkontorer i flere andre byer og tettsteder. De har som hovedmål å prøve å få arbeidsledige, sykmeldte, uføretrygdede, sosialklienter eller attførte tilbake til arbeidslivet. KREM startet i 2005 og har pr. i dag ca. 30 personer knyttet til organisasjonen. Organisasjonen betegner seg selv både som en *brukerorganisasjon* (fordi de som er knyttet til organisasjonen hovedsakelig har erfaringer fra ”brukersiden”) og som *sosiale entreprenører* (fordi de kombinerer drivkraften for å rette opp skjevheter med gründerskap). Daglig leder skriver at ”*sosialt entreprenørskap betegner den kreative prosessen som iverksettes og utvikles av unike kvinner og menn rettet mot den sosiale sektoren*” (s.2) Om sosialt entreprenørskaps arbeidsformer skriver Jan-U Sandal at ”*Sosialt entreprenørskap bryter (..) fastlagte mønstre og vaner og søker gjennom innovative handlinger å finne unike løsninger på komplekse problemer...*” (Sandal 2006, s.54)

De viktigste arbeidsmetodene til KREM er en kombinasjon av brobyggervirksomhet (relasjonsbygging) og bruk av kreative, løsningsorienterte og individuelle metoder. Eksempler er bruk av eventyrfortellinger (narrativer) for å beskrive seg selv på nye måter, coaching, LØFT metodikk og ”Regnbuemethoden” (www.Krem-norge.no).

KREM samarbeider med en rekke organisasjoner, institusjoner og prosjekter, blant andre HUSK-prosjektet i Oslo hvor målet er å få til en egen utdanning, Velferdsalliansen, og familieprosjektet ved NAV Horten. Regjeringen bevilget kr. 500.000 av midlene til bekjempelse av fattigdom til drift av KREM i 2008. KREM s prosjekt er å være et nyttig supplement til både NAV og det ordinære næringsliv ved å tilby annerledes og nytenkende

arbeidsmetoder. KREM er en visjonær organisasjon, som har nådd langt med å insistere på sitt budskap om at alle mennesker (også de såkalte ”taperne” i samfunnet), har ressurser og kompetanse, og trengs for å bygge samfunnet. Filosofien er at de som faller utenfor det ordinære arbeidslivet, høyst sannsynlig sitter på løsningen til hvordan velferdsstaten kan løse sosiale problemer som de i dag ikke klarer godt nok.

KREM arbeider aktivt og målrettet for at ”brukerne” skal bli brukt av det offentlige hjelpeapparatet. Det betyr at hjelpeapparatet selv må våge å endre seg og ta i bruk nye metoder og være åpne for annerledes tenkende. Daglig leder kaller seg selv for Luftsloottsarkitekt og Regnbuemaker, noe som på en god måte illustrer det sosialkonstruktivistiske poenget hos KREM.

6.5.1 Sosialkonstruktivistisk tenkemåte: Ord skaper virkeligheter

KREM s arbeidsmåter er preget av den sosialkonstruktivistiske teoritradisjonen, som vektlegger språkets betydning for opprettholdelse av samfunnet: Det språket vi bruker, skaper den verden vi lever i. Det er bare mulig å forså verden gjennom det språket vi benytter. Om for eksempel koppen betegnes som ”halvfull” eller som ”halvtom” endrer ikke på innholdet, men gjør stor forskjell på hvordan vi forstår innholdet i koppen, og sannsynligvis hvordan vi handler som følge av det. En sosialkonstruktivistisk tese består i en aksept av at språk ikke er en refleksjon av en allerede eksisterende virkelighet. Virkelighet oppfattes som konstruert i det øyeblikket en språklig handling foregår (Phillips and Jorgensen 2002).

Flere tradisjoner og retninger som er mye brukt i Norge innen ulike fag og områder, bygger på det sosialkonstruktivistiske perspektivet: Positiv psykologi, Appreciative Inquiry, og LØFT. (Hauger med flere 2008)

KREM formelen er som følger: *”Det du håper vil du til sist tro. Det du tror vil du tilslutt vite. Det du vet vil du til slutt skape. Det du skaper vil du tilslutt oppleve. Det du opplever vil du tilslutt uttrykke og det du uttrykker vil du til slutt bli.”* (Avisa Regnbuemakerne 2008). KREM formelen inneholder også *simultanitetsprinsippet*, som går ut på at det vi retter oppmerksomhet mot blir endret av oppmerksomheten, og det ”positive” prinsippet: Det vi retter oppmerksomhet mot, får vi mer av (Hauger med flere 2008). Det var denne ideen som lå

til grunn for det som senere ble kritisert i prosjektet som å gi ”tomme løfter”. Deltakerne ble forespeilet innflytting i egne boliger før det var gått et år, noe som av flere grunner ble umulig. Det gikk nærmere to år før de første kunne flytte inn i egen bolig. Prosjektlederen forklarte at det var viktig å holde fram mulighetene, og få deltakerne til å tro at det var mulig. I følge prosjektlederen er deltakerne vant til å tape, men de er ikke vant til å lykkes. *”De må våge å tro at de kan lykkes”*.

6.5.3 Personlig og profesjonell kompetanse

Prosjektet ble drevet etter utradisjonelle metoder, og prosjektlederne har tatt i bruk mange sider ved egen kompetanse og personlighet, ved siden av sine yrkesspesifikke ferdigheter og teoretiske kunnskaper, *personlige kompetanse*. Skau (2005) hevder at personlig kompetanse er et av tre elementer i en samlet profesjonell kompetanse: *”Arbeid der sosiale relasjoner og samarbeid mellom mennesker er viktig, har det særtrekket sammenliknet med andre yrker at profesjonsutøverne i stor utstrekning bruker seg selv som person i yrkesutøvelsen.”* (s.58)

Personlig kompetanse er en unik kombinasjon av menneskelige kvaliteter, egenskaper og ferdigheter som vi tilpasser og bruker i profesjonelle sammenhenger.” Kompetansen er knyttet til den personen som innehar den, og kan i følge Skau ikke alltid redegjøres for med teoretiske termer. Prosjektet fungerer som et godt eksempel på hvordan ulike kompetanseformer spilte sammen: Prosjektledernes personlige kompetanse ble svært ofte fremhevet av deltakere og samarbeidspartnerne:

”Jentene fra KREM bryr seg virkelig. Jeg tror på dem!”

”KREM har et fantastisk engasjement og tro på det de driver med”

”Vi ville aldri fått til det engasjementet uten KREM.”

I hvilken grad kan denne type personlig kompetanse også være en profesjonell kompetanse?

Uggerhøj (1996) hevder at god profesjonalitet henger sammen med personlig kompetanse.

Han brukte mottakere av sosialhjelp til å vurdere de profesjonelle i bransjen, og hevdet at god profesjonalitet henger sammen med personlig integritet og evnen til medmenneskelighet, respekt og interesse for dem man skal hjelpe. Pär Nygren har senere jobbet videre med begrepet personlig kompetanse, og avviser at dette er noe annet enn profesjonell handlingskompetanse (Nygren 2004). Bruken av personlig (og profesjonell) kompetanse blir fremhevet som sterk og viktig i prosjektet, og som også ble benyttet i relasjonsbygging.

Relasjonsbygging som metode handler om å vinne andre aktører for en tolkning av hva som er

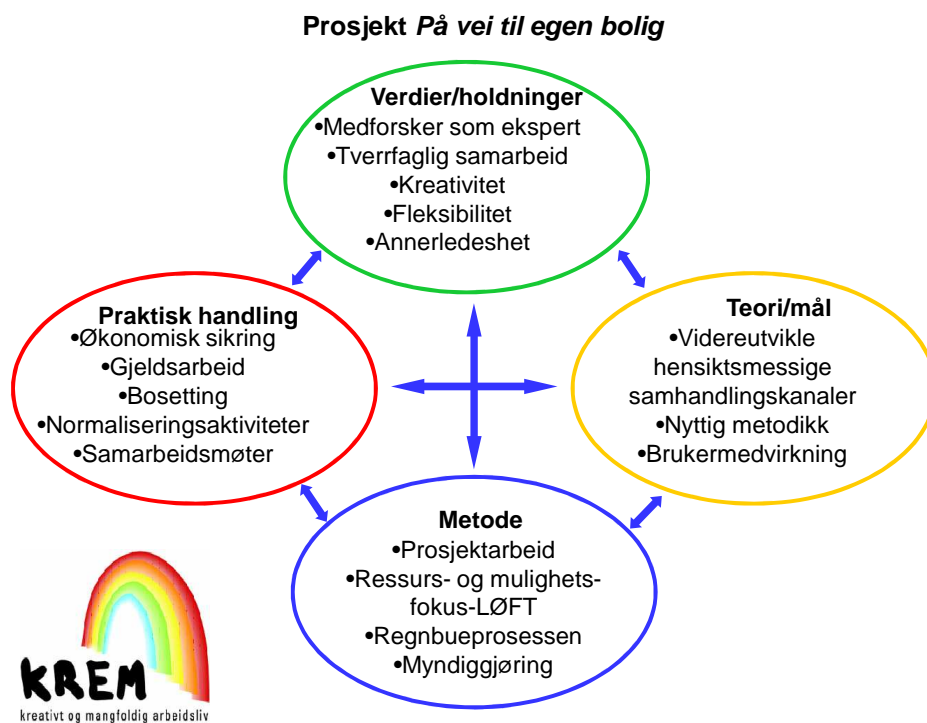
viktig, og for hvordan for eksempel ideen om bemyndigelse og brukerstyring skal oversettes i prosjektet. Det var flere av samarbeidspartnerne som fremhevet hvordan de hadde tatt i bruk KREMs forståelse av deltakernes ressurser: *”Jeg har aldri før tenkt på rusmisbrukere som ressurspersoner på denne måten”*

”Prosjektet har gitt meg et annet syn på rusmisbrukeres muligheter”.

I tråd med KREMS ideologi om at alle mennesker er ressurspersoner, gjennomførte KREM også at deltakerne skulle bidra med sin erfaring og kompetanse alle steder hvor det var mulig, noe flere av deltakerne også gjorde. Flere av deltakerne fra prosjektet *På vei til egen bolig* deltar nå jevnlig som lærere og ressurspersoner i utdanning av velferdsstatens profesjoner (bla gjennom Høgskolen i Oslo).

6.5.4 KREMS modell for arbeidet

KREM baserer sitt prosjektarbeid på en modell som kombinerer verdier/holdninger, teori/mål, praktisk handling og metode. Modellen, som er utviklet av KREM, ser slik ut:

Modellen illustrer godt kompleksiteten i dette prosjektet, og er godt egnet til å diskutere sammenhenger og forklare hvordan endringer påvirker hverandre i et helhetlig system. KREM presenterte modellen på siste møte i ressursgruppa i januar 2009. Elementene påvirker hverandre gjensidig i modellen, og illustrer på en god måte hvordan prosjektet har arbeidet med de sammensatte problemstillingene det innebærer å bosette vanskeligstilte. Metodene som er benyttet i prosjektet, er i følge modellen prosjektarbeid, ressurs og mulighetsfokus-LØFT, regnbueprosessen og myndiggjøring. De praktiske aktivitetene i prosjektet har vært økonomisk sikring, gjeldsarbeid, bosetting, normaliseringsaktiviteter, og samarbeidsmøter. Disse er knyttet sammen i verdier og holdninger som oppsummeres som å se deltakeren som ekspert, tverrfaglig samarbeid, kreativitet og annerledeshet. Elementene er i en gjensidig påvirkningspross med teori og mål i prosjektet som i modellen beskrives som å utvikle

relevante samhandlingsmodeller i prosjektet, nyttig metodikk og brukermedvirkning. Både kompetansen og metodene i KREMs modell kan tolkes og tydes på mange måter, og har i dette prosjektet også virket tvetydig.

6.5.5 Friaktørprinsippet

Man bruker det man har til rådighet til enhver tid. Metodene kalles av KREM for å være friaktør, noe som i korthet betyr at man bruker andre fremgangsmåter enn offentlige kontorer og ansatte vanligvis har til rådighet eller velger å bruke. Nettverksbygging og personlig engasjement kjennetegner metodene som brukes, sammen med helhetlig jobbing. Man griper fatt i problemstillinger fortløpende, uten hensyn til om de er planlagte eller ikke. (Sitat fra underveisnotat 7.06.07

To andre kjennetegn ved metodikken som bevisst prøves ut i dette prosjektet, diskuteres også i det andre underveisnotatet, nemlig relasjonsbygging, og personlig engasjement:

Prosjektdeltakerne bruker enhver anledning til å rekruttere folk som kan arbeide i og for deler av prosjektets målsetning. Formelle møter og offisielle anledninger er bare en av rekrutteringsarenaene. På mitt spørsmål om hvordan det gjøres, ble svaret: "Ved å være åpen og fortellende om prosjektet til alle som spør. Alle man møter i butikken, på verksteder eller på et kommunalt kontor kan tenkes å kunne bidra, eller muligens kjenner noen som kan bidra."(op.cit)

Tanken var at det skulle bygges nettverk av engasjement og interesse rundt deltakerne, slik at ressursene, i form av kompetanse, velvilje og evner ble satt inn til fordel for prosjektet. Denne formen for aktiv og tilfeldig rekruttering til prosjektet ble bevisst brukt, og ga resultater i form av oppmerksomhet og interesse, og velvilje, både fra media og andre, men førte samtidig til at kompleksiteten i prosjektet økte. Dette ble også diskutert i det andre underveisnotatet av 7.06.07):

Problemet med utstrakt nettverksbygging og rekruttering, er at man ikke rekker å følge opp alle, noe som kan medføre mangelfull informasjon og opplevelse av overkjøring.

Kompleksiteten i prosjektet øker med antall involverte, og gjør evaluering vanskeligere.

Problemene knyttet til nettverksbygging betyr ikke at metodene ikke anbefales i prosjektet, men at prosjektdeltakerne må være oppmerksomme på ulempene, og bidra til å rette opp

underveis. Ved mange involverte med ulike agendaer, øker også antall aktører medforskerne skal forholde seg til. Det er heller ikke sikkert at alle aktørene som involveres i prosjektet er like opptatt av brukerstyringsideologien i "På vei til egen bolig"?

Det er viktig å være klar over at ideer om brukermedvirkning og myndiggjøring er diffuse ideer med rom for tolkninger, og som dermed krever kritisk refleksjon over handlinger (Hauge og Ausland 2003). Å hevde at man driver med brukermedvirkning gir ingen garanti verken for handlemåter eller virkninger. Det er ikke nødvendigvis myndiggjørende å medvirke eller å bestemme. Det som noen vil kalle myndiggjørende metoder, kan virke manipulerende og ødeleggende for de som utsettes for dem, hvis de ikke følges med kritisk overveielse, fortløpende og sammen med dem det angår.

Det neste kapitlet klargjør noen elementer ved fenomenene "brukerstyring og brukermedvirkning" i dette prosjektet, siden det er dette som har vært de viktigste førende elementene for arbeidet.

7.0 Brukerstyring, medvirkning og helsefremmende arbeid

Prosjektets metoder er basert på at idealet om *brukerstyring* og selvbestemmelse skal styre prosjektets aktiviteter. Prosjektleder forklarte prinsippet med brukerstyring i prosjektet slik:

”Vi spør dem om hva de trenger hjelp til, og så gjør vi det.”

Brukerstyring er et ambisiøst mål, som bærer i seg ideer om oppløsning av autoritet, myndiggjøring og befolkningsdeltakelse, og ligger tett opp til idealene for helsefremmende arbeid.

Helsefremmende arbeid er et samlebegrep for prosesser som gjør det mulig for mennesker å ta kontroll over, og forbedre sin helse (WHO, 1986). Helsefremmende ideologi fokuserer derfor mye på et ideal om myndiggjøring og empowerment (Brown 1991, Schultz et al 1995), men som tidligere nevnt også idealer om helsefremmende politikk og kapasitetsbygging.

Helsefremmende arbeid tar utgangspunkt i en forståelse av helse som ressurs for livsutfoldelse (Hauge og Mittelmark 2001). Både individer, grupper og samfunn har slike ressurser, som kan styrkes gjennom politiske beslutninger, medvirkning, bemyndigelse og kunnskapsutvikling.

Helsefremmende arbeid bærer bud om en samfunnsutvikling hvor alle kan få utfolde seg ut fra egne premisser og samtidig leve i fredelig sameksistens. Innen folkehelsearbeidet skiller en gjerne mellom strategier som sikter mot å øke helsemessige og sosiale ressurser for helse (helsefremmende arbeid), og strategier som sikter mot å forebygge utbredelse av eller risiko for sykdomsbelastning (sykdomsforebyggende arbeid). Mens sistnevnte strategi hviler tungt på (medisinsk)faglig kompetanse, hviler førstnevnte sterkt på legfolks kompetanse i hva som er det gode liv for dem selv. Innen rammene av folkehelsearbeid er strategiene komplementære og ikke i motsetningsforhold til hverandre, fordi de forholder seg til ulike dimensjoner i helsebegrepet, henholdsvis ressurser og sykdom (NOU 1998:18).

Verdens helseorganisasjons første verdenskonferanse i helsefremmende arbeid i Ottawa, Canada, i 1986, definerte fem strategiske innsatsområdene for helsefremmende arbeid:

1. å bygge opp en helsefremmende politikk
2. å skape støttende miljøer for helse og utvikling
3. å styrke lokalsamfunnets muligheter for kontroll over egen fremtid

4. å utvikle personlige ferdigheter som setter folk i stand til å gjøre valg som fremmer helsen
5. å reorientere helsetjenesten mot forebyggende helsearbeid

Samlet kan strategiene i Ottawa charteret forstås som uttrykk for en sosial modell for helse og påvirkning av helse på individ, organisasjon og samfunnsplan. Det sosiale og fysiske miljøet i lokalsamfunn (herunder også arbeidsorganisasjoner eller andre sosial fellesskap) er det som har størst innvirkning på livskvaliteten til enkeltmennesker, som på sin side (lokalt) virker tilbake på andre mennesker og dermed på andres livskvalitet. Innen helsefremmende arbeid er det et etablert faktum at lokale settinger er smeltedigelen for helsefremmende handling (Poland m.fl., 2001).

Hovedbudskapet i helsefremmende arbeid er at folk ikke kan oppnå maksimal helse (velvære) uten at de er i stand til å ha styring over de forhold som bestemmer deres helse.

Bak tanken om brukerstyring finnes troen på at folk er eksperter på eget liv. Hvis man anerkjenner *at den vet best hvor skoen trykker som her den på*, så må det få noen praktiske og politiske konsekvenser. Disse konsekvensene er i mange tilfeller blir oversatt til fenomenet brukerstyring og brukervedvirkning.

Brugerstyring eller selvbestemmelse er i prosjektet brukt synonymt med myndiggjøring, som er en av de norske oversettelsene av begrepet *empowerment*. (Stang 2003). KREM har selv oversatt empowerment til *Egenkraftbalanse*. Det henviser til at forvaltningens oppgave i hovedsak er å tilrettelegge for utvikling og bruk av individets krefter og ressurser.

”Egenkraftbalanse blir dermed en metode, som har som mål å sette i gang myndiggjøringsprosesser i den enkelte. Oppnådd gjennom aktiv deltakelse, bevisstgjøring og økt tro på egne, iboende ferdigheter” (KREM: powerpoint presentasjon 2006)

Empowermentbegrepet er særlig brukt med referanse til undertrykte grupper, og hviler på ideen om at det kan lykkes å rive barrierer for å oppnå selvbestemmelse (Andrews 2003). Et av kjerneprinsippene i *prosjektets brukerstyringsmetodikk* er å medvirke til en prosess som dreier fokus fra opplevelsen av begrensning til både og se og oppleve mulighetene i egen situasjon, slik at man blir i stand til å overvinne barrierene.

Vi skal ikke her gå inn på de ulike tolkninger og oversettelser av empowerment, det holder å konstantere at det er ulike forståelser, og at KREM har arbeidet etter sin forståelse i dette prosjektet. Uansett, målet med egenkraftbalanse, empowerment og brukerstyring er å sikre at undertrykte kommer i en maktposisjon, å snu maktpyramiden, fordi dette handler om maktposisjoner, og det dreier seg om mer enn deltakelse. (Stang 1998, 2003).

Sherry Arnstein skriver i en mye sitert artikkel fra 1969 at ikke alle måter å delta på sikrer at undertrykte når målet som er å komme i en maktposisjon (Arnstein i Andrews 2003). Arnstein har utarbeidet modellen "A ladder of participation", som viser ulike grader og nivåer av brukermedvirkning/ styring. Det er interessant å diskutere nyansene i brukermedvirkning og hvilke kjennetegn de har i et prosjekt som har brukerstyring som prinsipp og visjon.

Arnsteins brukermedvirkningsmodell har 8 separate trinn, hvorav bare de tre øverste faktisk kan kalles grader av maktoverføring og kontroll. De to nederste trinnene, manipulasjon og terapi, kaller hun ikke brukermedvirkning i det hele tatt, og i midten har hun plassert ulike grader av symbolsk medvirkning, mer eller mindre reell. Det må skje en reell overføring av makt, og det betyr at makthaverne (saksbehandlere, helsearbeidere eller eksperter) må gi fra seg kontroll og makt. Mye av det som kalles brukermedvirkning i dag er ikke reell medvirkning, i følge Sherry Arnstein.

Figur 2. "Ladder of participation" etter Sherry Arnstein 1969

8. Full kontroll og styring	Grader av bruker styring. Makten endres.
7. Delegert makt	
6. Partnerskap	
5. Uttale rett	Grader av symbolikk. Makten endres ikke.
4. Konsultasjon	
3. Informasjon	
2. Terapi	Ikke deltakelse
1. Manipulasjon	

De to nederste trinnene er i følge Arnstein det samme som ikke-deltakelse, hvor deltakelsen har som mål enten å utdanne eller å behandle noen. Det tredje, fjerde og femte trinnet blir det åpnet opp for at undertrykte kan motta informasjon og bli hørt, for eksempel gjennom spørreundersøkelser, konsultasjoner, allmøter osv. Makthaverne (saksbehandlere, eksperter) kan velge om de vil ta noen hensyn til synspunktene eller ikke. Det er opp til dem. Hvis deltakelsen er begrenset til hit, er det ingenting som sikrer at noe blir endret. I en partnerskapsposisjon kan brukerne inngå i samspill med de som har makt, og mulighetene er til stede for at makteforhold kan forskyves. De to øverste nivåene markerer en forskyvning i forhold til makt. Skal det være brukerstyring, må brukerne enten ha flertall eller ha fullt utøvende makt.

Arnstein sier ikke noe om det alltid er *ønskelig* at makt forskyves og at brukerne bestemmer. Det er bruk for ekspertkompetanse, og profesjonell maktbruk er svært ofte det eneste rette. Spørsmålet dreier seg om å være bevisst på hvor man finner seg på stigen, og om det i et gitt tilfelle er rett å være der man er for øyeblikket? Å gi fra seg makt kan også være en form for manipulasjon, i form av ansvarsfraskrivelse hos de profesjonelle. Ingen er noen gang i besittelse av full kontroll, og ingen har mulighet til å ha full oversikt over konsekvensene av alle handlinger. Det øverste nivået med full brukerstyring kan virke forlokkende, men er sannsynligvis utopisk. Empowerment oppnås ikke ved at maktesløse blir overlatt til å forvalte sin egen elendighet.

7.1 Spenninger mellom selvstyring og overstyring.

Det er viktig å være klar over at brukerstyring omtrent aldri handler om 100% brukerstyring, dvs fullt delegert makt og avgjørelser i alle spørsmål. Det er heller ikke ønskelig i de fleste tilfelle. I boligprosjektet tas det valg fortløpende, og noen styrer noe hele tiden også på vegne av deltakerne. Så lenge det er klart på forhånd hvem som styrer hva, er det sjelden et problem at noen styrer, tvert i mot. Åpen makt kan lett håndteres fordi den er synlig, lar seg protestere mot eller tilpasse. Det er verre med maskert makt. Makt kan være forkledd som medvirkning, demokrati og hjelp til selvhjelp, og da er situasjonen mye vanskeligere å avsløre/endre (Stang 2002)

Ut fra en diskusjon om makt, er det liten tvil om at prosjektlederne i dette prosjektet hadde makt til å ta avgjørelser og utføre handlinger (få ting til å skje) på vegne av deltakerne. Prosjektlederne arbeidet etter ideen om at de måtte få ting til å skje. Brukerstyringen ble i definert som : *”Vi spør dem om hva de trenger hjelp til og så gjør vi det”*. Deltakerne ble spurt på gruppemøter og i individuelle samtaler om hva de hadde behov for og hva de trengte hjelp med. Prosjektlederne har fulgt den enkelte til lege og tannlege, fordi det var det viktigste der og da. De har forhandlet ned gjeld med den enkeltes kreditorer, formidlet søknader om uførepensjon, vært i kontakt med saksbehandlere i ulike hjelpeapparater, forhandlet med naboer, sendt byggesøknader, arrangert visning av tomter og fulgt opp den enkelte med samtaler og hjelp på stedet. Disse aktivitetene er grundig loggført gjennom læringsloggene. Det er ingen grunn til å betvile at disse aktivitetene er styrt av deltakernes ønsker og behov, og tilrettelagt og gjennomført med KREMS unike kompetanse og erfaring i å arbeide med, for og sammen med vanskeligstilte mennesker med sammensatte behov. (se www.KREM.no)

Uten å underkjenne denne formen for bistand som helt grunnleggende, er det også viktig å problematisere. Denne formen for hjelp er også tvetydig. På den ene siden er erfaringene fra arbeid med rusmisbrukere fra KREM og SDS at de må følges opp tett og individuelt, fordi mange er skadet av års misbruk, glemmer lett og kan slite med angst. Det nytter ikke bare å si at *”du må ringe til kreditorene”*, hvis vedkommende for eksempel ikke har penger på kontantkortet sitt, eller sliter med angst, så blir det ikke gjort. Det holder heller ikke å avtale møte med profesjonell hjelper på et kontor. Hvis rusmisbrukeren sliter med sosial angst, ikke har penger til transport eller ikke husker avtalen, kommer han eller hun ikke til å møte opp på kontoret. *” Vi skriver opp alle avtaler for dem, og vi ringer hver av dem, og vi henter dem på døra hvis det er nødvendig.”*

Denne formen for tett og individuell oppfølging har svært få kommunale kontorer anledning til, og denne formen for individuell oppfølging ble også anerkjent som viktige bidrag til offentlige tjenester av samarbeidspartnerne i prosjektet. På den andre siden ble det også kritisert at deltakerne ble passive tilskuere og ”bestillere” av tjenester i prosjektet. Dette førte til at enkelte ikke forstod hva som skjedde, og ble irriterte fordi prosessen tok lang tid. Dette er en viktig avveining i alle prosjekter som har bemyndigelse eller empowerment som mål og metode, og bør håndteres ved fortløpende felles kritisk refleksjon, og påfølgende korreksjon over aktiviteter.

Når det gjelder styringen av selve prosjektet, er det flere som ikke opplever å ha deltatt.

”Vi har ikke vært med på å bestemme noen ting.”

”Vi burde hatt en tillitsmann som kunne vært med i styringen i prosjektet. Vi burde vært med fra starten, trukket inn i planprosessen.”

Som vi har vært inne på tidligere er brukerstyring og brukervedvirkning komplekse og relative begreper. En av de bærende ideene i dette prosjektet er at aktivitetene skulle innebære *reell brukervedvirkning*, i den forstand at byråkratiet oppleves å være mindre i stand til å ta fleksible, uavhengige valg styrt av brukerne. Byråkratiet kan ikke nødvendigvis gi brukerne det de trenger og ønsker, fordi dette ikke passer inn i systemet. Prosjektets arbeidsfilosofi har vært at *”vi må slutte å tro, - men høre på hva de sier og gi dem det”* (sitat fra ressursgruppemøte 7.01.09)

Vi vet at brukervedvirkning ikke nødvendigvis forstås på samme måte hos alle deltakere i et og samme prosjekt. Brukervedvirkning må oversettes og forstås på nytt i hver situasjon for å gi et meningsfullt innhold, og dermed kan det også bli vanskelig å vurdere *”hvordan brukerne har opplevd brukervedvirkning”*. I en situasjon hvor man er skuffet og irritert, vil man sannsynligvis ha en annen opplevelse av brukervedvirkning enn når alt er bra. Det finnes som tidligere nevnt, ikke en allmenn gyldig standard for dette. Mine samtaler med enkelte av deltakerne om deres opplevelse av brukervedvirkning, tyder på at noen ikke helt har forstått hva de har vært med på, at flere er skuffet, og at de ikke har klart å følge med på det som har skjedd.

Sitatene under illustrerer forvirringen som rådet på det tidspunktet samtalene ble tatt (januar 2009). På den ene siden er de lykkelige over gjeldsanering, men på den andre siden er det flere som ikke opplever å ha hatt særlig kontroll over prosessen og som gir uttrykk for frustrasjon. Uttalelsene er ikke representative for alle deltakerne, det kan godt tenkes at bare de som ønsket å samtale med meg hadde disse meningene. Likevel er det sterke og tankevekkende utsagn som presenteres:

I mine samtaler med deltakerne ble det brukt begreper som hjernevasking og opplevelse av å bli lurt inn i situasjoner de ikke hadde kontroll over, spesielt økonomisk. Flere har tydeligvis ikke fått med seg helt vesentlige sider ved prosjektet, både når det gjelder styring og økonomi.

Noen visste ikke om det var KREM eller SDS som styrte, om de hadde lov til å kjøpe leilighet i stedet for å bygge selv, og hvordan låneordningen ville fungere.

”Det har vært en forvirrende prosess. Jeg visste ikke hva jeg har vært med på. Hvem som bestemte, hva som skjedde, hva pengene gikk til.”

Uttalelsene trenger ikke nødvendigvis bety at ikke det har vært gitt informasjon nok i prosjektet. Både SDS og KREM loggførte ulike former for informasjon og samtaler om både gjeld, lån og byggeforhold, med den enkelte og gruppevis.

SDS forklarer det slik:

”Dette opplever vi gang på gang. Noen ganger har vi forstått det slik at for mye informasjon kan gi en følelse av at man ikke vet noe, fordi det handler om forhold som man ikke har greie på. I SDS praktiserer vi å gi mest mulig skriftlig informasjon, slik at den som ikke husker kan lese det siden. Men så er det problemer ofte med at det skrevne blir rotet bort, og så opplever de igjen at de ikke får informasjon, for eksempel sletting av gjeld: Denne jobben er blitt utført av ansatt i KREM etter fullmakt fra den det gjelder, nettopp fordi dette er forhold som de selv ikke klarte å ordne opp i. Eksempel er også kjøp av tomt av bygging av hus: SDS gjorde dette fordi deltakerne selv ikke var låneverdige. Det er da naturlig at den enkelte ikke har innsyn i alt arbeidet som er gjort fra SDS’ side rundt dette.”

8.0 Aktiviteter i prosjektet. Hva har skjedd?

Hovedaktivitetene i prosjektet har fordelt seg langs to akser:

1. Direkte boligarbeid: Aktiviteter som har hatt som formål å skaffe til veie egnet bolig, for eksempel tomtevisning, kjøp av tomter, visning av boligtyper, kontakt med byggefirma osv og
2. Indirekte boligarbeid: Aktiviteter som har til formål å bidra til deltakernes selvtillit og ressursutvikling, individuelt og i gruppe, og å sikre økonomi, helse og oppfølging til den enkelte. Det vil ikke være mulig å beskrive alle hendelser og aktiviteter i et prosjekt som har pågått i over to år, med mange involverte, og med komplekse situasjoner. KREM har ført detaljerte læringslogger fra alle aktivitetene, både i forhold til den enkelte, gruppen av deltakerne, samarbeid med andre, videreformidling og annet. I dette kapitlet beskrives noen viktige, skjellsettende hendelser som kom til å få stor betydning for prosjektet. Selvsagt er det også her slik at ”alt henger sammen med alt”, og mange viktige hendelser skjedde over et kort tidsrom.

8.1 Prosjektet skiftet retning fra botrening til byggeprosjekt .

Prosjektet startet formelt januar 2007. På det første gruppemøtet i januar 2007 bestemte deltakerne seg for at de ikke ville forberedes på å bo, de ville bo med en gang. De ønsket ikke å delta i et prosjekt hvor de skulle forberedes ved gruppesamtaler, botrening og annet, slik prosjektet opprinnelig var planlagt. Deltakerne var i følge prosjektleder lei av tomme løfter og snakk, de ønsket handling, og de ønsket å komme i egen bolig, slik de mente at boligprosjektet skulle handle om: *”Vi trengte ikke å lære å leve. Vi trengte bare en annen bolig!”*

Prosjektlederne, som hadde brukerstyring som fremste mål og virkemiddel i prosjektet, bestemte der og da at fokus i prosjektet skulle endres i tråd med deltakernes ønsker:

”Målet med prosjektet var å klargjøre deltagerne til å bo og bli boende i egen bolig. Det viste seg at deltagerne hadde kommet lengre enn hva vi hadde ventet og var allerede motiverte til å få egen bolig.” (Referat fra ressursgruppemøte 30.1.07)

Prosjektet tok i første halvdel 2007 retning av å skaffe boliger til den enkelte. En stor del av læringsloggene første halvår 2007 handlet om arbeid med å få tak i tomter, diskutere boligtyper, og lånefinansiering med Husbanken. Retningsendringen ga anledning til aktiviteter av mange slag for

deltakerne, som selvsagt ble med på visning av tomter, aktuelle hustyper, samtaler med Husbanken og andre tilknyttede aktiviteter. Refleksjonene fra læringsloggene til KREM tilknyttet disse episodene, tyder på at de er svært bevisste på læringseffektene slike aktiviteter har. Når gruppen dro på tomtevisning, benyttet de seg av anledningen til å diskutere viktige spørsmål, for eksempel om nabolag, kompetanse, venner og framtidige aktiviteter. En busstur til Arendal for å snakke med Husbanken om finansiering og hustyper, førte til samtaler om mulig filmprosjekt. Aktiviteter som tilsynelatende "bare" handlet om boliger, handlet også om viktige samtaler, om å dra på kafebesøk som "vanlige" folk, om å bli behandlet som potensielle huskjøpere, ikke bare som "brukere". Normaliseringsaktiviteter gjøres sannsynligvis best ved å utføre normale aktiviteter. Et eksempel på en slik aktivitet som er loggført og beskrevet, er at KREM tilfeldigvis traff en av deltakerne på gaten, og inviterte vedkommende på en kopp kaffe med det samme. En viktig samtale, som ellers kunne blitt vanskelig å få i stand som et møte, ble tatt "der og da". Det er et eksempel på fleksible arbeidsmåter som et offentlig kontor ikke alltid ville kunne gjennomføre. Fleksibilitet og "evne til å snu seg fort rundt" som var viktige kvaliteter ved dette prosjektet, betød i realiteten at prosjektlederne gjorde seg (til en viss grad) uavhengige av arbeidstid og arbeidssted.

Boligprosjektvendingen førte til mer entusiasme og iver hos alle, men det førte også til at prosjektet oversteg kompetansenivået sitt. Tomtekjøp og byggesøknader krever en annen type kompetanse enn den som i utgangspunktet var i prosjektet, og det ble forsinkelser og skuffelser for alle. Det ble fra flere hold kritisert at prosjektlederne gav løfter om snarlig innflytting som ikke kunne realiseres. Samtidig ga denne dreiningen av prosjektet både energi og en mengde ringvirkninger til alle som var involvert. Instanser og aktører som eller kanskje ville vært uengasjerte, ble svært engasjerte og ble mer involvert i prosjektet. SDS engasjerte etter hvert byggekyndig kompetanse til å følge opp tomtekjøpet som er omtalt under.

8.2 Kjøp av egnet tomt på vegne av deltakerne

Erfaringene tilsier at det er vanskelig å få tak i egnede boliger i prosjekter som skal bosette vanskeligstilte, og dette viste seg også i dette prosjektet. En tomt ble til salgs i et attraktivt boligområde, og etter visning ville flere av deltakerne bo der. Prosjektlederne ville sikre tomten for prosjektet, og de hadde ikke tid til å vente på at deltakerne skulle få redusert gjeld, tilstått uførepensjon og innvilget lån. Som et eksempel på direkte handlingskompetanse, la prosjektlederen inn bud, og garanterte for budet ved å sette sitt eget hus i pant. SDS endte opp med å kjøpe tomten, for å sikre den for prosjektet og deltakerne før den ble solgt. SDS tok opp lån for å kjøpe tomten, og dette førte til en ny arbeidsdeling mellom SDS og KREM. SDS overtok alt som hadde med søknader og

byggesaken, siden de nå var eier og byggherre. KREM hadde fortsatt ansvaret for samtalene og oppfølgingen med de av deltakerne som skulle bo på tomta.

Situasjonen hvor SDS kjøpte tomten på vegne av deltakerne, og ble byggherre, førte også til at fristillingen som prosjektet hadde hatt tidligere, ble redusert., ved at det ble krevd mer innsyn og kontroll av aktiviteter i prosjektet. SDS engasjerte byggansvarlig med kompetanse som kunne bistå i byggeprosessen. Det bygges fire boliger på tomta, disse blir utleid av SDS til fire av deltakerne i påvente av at de kan finansiere huskjøpene. Under fremstilles arbeidet med prosjektet sett fra SDS sin side (Utdrag fra rapport skrevet av daglig leder SDS 3.12.08)

I utgangspunktet så man det slik at prosjektet skulle bli selvberende hva gjelder arbeidsoppgaver, men at styret skulle få rapporter om framdrift og ta stilling til enkelte aktuelle saker underveis. Styret har fra det ble planlagt å bygge hus, vært involvert i saker vedr. dette, alt fra tomtebefaring til å bli byggherre. Det ble fremmet forslag fra KREM om å kjøpe tomten. SDS' styre hadde diverse møter med KREM og Småhus for å utrede om hvorvidt det var mulig å frambringe egnede boliger på stedet. Styret måtte også innkalle til ekstraordinært møte i SDS' representantskap ang. saken, fordi styret har ikke anledning til å kjøpe eller selge eiendommer uten godkjenning i representantskapet først. Godkjenning ble gitt. SDS kjøpte eiendommen, satte opp kalkyler sammen med Småhus over bygging/ombygging på eiendommen, sørget for totalfinansiering gjennom Husbanken. Så ble byggelån opprettet i lokal bank. Det er nedlagt betydelig mye tid i styret, både i styremøter og i arbeidsoppgaver fordelt på styremedlemmer i forhold til innkjøpt tomt, både i forhold til praktiske oppgaver, oppfølging av byggesøknader og økonomi, som ansvarlig byggherre. Forhold rundt prosjektet, har vært temaer i hvert eneste styremøte siden høsten –07. Våren 2008 engasjerte SDS en ekstern byggeleder for å følge opp saken.”

Selv om samarbeidet mellom SDS og KREM medførte spenninger i prosjektet, er det et godt eksempel på hvordan en frivillig organisasjon (SDS) og en sosial entreprenørorganisasjon (KREM) samarbeidet om å realisere prosjektet: Prosjektleder fra KREM handlet raskt, og etter manges mening, impulsivt og vågalt, ved å selv å legge inn bud på vegne av prosjektet. SDS som prosjekteiere tok ansvar for prosjektet ved å kjøpe tomten, overta ansvaret for byggeprosessen, og finansiere restgjelden for deltakerne.

8.3 Nabo protester

Mobilisering og protester blant naboene til den nyinnkjøpte tomte medførte også bredere engasjement rundt boligprosjektet. Fenomenet er velkjent, og er beskrevet blant annet på Husbankens hjemmeside. Naboprotester i slike sammenhenger er så vanlige at det er blitt et fenomen. Fenomenet kalles NIMBY, -not in my backyard, -"ikke i mitt nabolag". NIMBY handler om at det ofte kommer protester fra lokalbefolkningen når det skal etableres boliger for vanskeligstilte i vanlige bomiljøer. Det er velkjent fra nyhetsbildet i inn og utland, og så vanlig at man i boligsosiale prosjekter gjør regning med NIMBY.

De fleste kommunale boligkontorer vet at naboprotester følger i kjølevannet når rusmisbrukere, psykisk syke eller andre "avvikere" skal bosettes, og håndterer det bra. Flere kommuner (bl.a Måselv i Troms) har lært seg å håndtere naboprotester med målrettet dialog og informasjon til naboene. På den annen side viser det seg at det kan være feil å imøtekomme naboers behov for innsyn og kontroll. Husbanken gir på sin hjemmeside råd om at de som arbeider med bosetting av vanskeligstilte bør være tilbakeholden med informasjon, og med å imøtekomme naboers krav om kontroll med prosessen (www.Husbanken.no). Det finnes ingen dokumentasjon på at kriminaliteten øker i et nabolag fordi om kriminelle flytter inn, og som regel forstummer protestene etter en stund, fordi avvikere viser seg sjelden å være farlige. Naboene til den tomten som SDS hadde kjøpt på vegne av deltakerne, mente seg berettiget til informasjon fordi dette var et offentlig finansiert prosjekt. Naboene ble bekymret og ønsket å få vite om de nye naboene var rusfrie og hva slags oppfølging de ville få fra kommunen og fra SDS. Prosjektet møtte naboene med informasjon og forsøk på dialog. De deltok på møter, skrev brev og tilbød å arrangere hyggetreff, noe naboene ikke ønsket. Prosessen ble grundig dokumentert gjennom dokumentarfilmen "Husdrømmen". Naboenes protester førte til at en av deltakerne ikke ville bo der likevel, fordi det virket utrygt når naboene var så sinte.

Naboprotester setter i gang mange sterke følelser, ikke minst hos deltakerne. Det kan hevdes at problemet i dette tilfelle kanskje ble forsterket av at man åpnet for informasjon og dialog med naboene? Det kunne bli oppfattet som om naboene hadde rett i sine bekymringer, og at det var gjort urett mot dem ved at rusmisbrukere fikk kjøpe tomten (Ausland 2009).

En erfaring som ble oppsummert på et ressursgruppemøte, var at man i stedet burde ha ignorert protestene og latt saken gå sin gang. Håndtering av naboprotestene har tatt tid og krefter i prosjektet, og også har ført til at mange er blitt svært oppmerksomme på at denne type prosesser skjer i samfunnet. Ikke minst filmen "Husdrømmen" (Rubicon TV/NRK 1) fra

prosjektet fokuserer dette temaet i stor grad. Verken Husbankens eller kommunens representanter var overrasket over naboprotestene. *"Dette er noe vi må regne med"*. Den viktigste kunnskapen man kan trekke av denne erfaringen, er at det ikke gjør noen forskjell om det er kommunen som står som eiere eller andre, som her, en frivillig organisasjon. En annen viktig erfaring er at det er liten vits i å invitere til dialog og informasjon selv om det oppleves som riktig: *"Man kan aldri informere godt nok eller tidlig nok, når det er noen som ikke vil ha andre som naboer."*

Arbeidet med naboprotestene tok mye tid og krefter for de involverte, ikke minst engasjerte SDS seg aktivt for å forsøke å få til dialog:

"Styreleder i SDS møtte i lokalutvalget i området for å "forsvare" bosettingen. Styreleder har også skrevet diverse brev til naboer som informasjon. Det har også vært en betydelig telefonkontakt med dem. Vi har også møtt dem på befaring på tomte, sammen med representanten. fra Småhus. (læringsrapport fra SDS 3.12.09)

8.4 Tur til Tyrkia

Deltakerne dro på tur til Tyrkia oktober 2007, en kombinert ferie og lærings tur som ble finansiert gjennom prosjektmidlene. Turen ble i ettertid beskrevet som en betydningsfull opplevelse og erfaring for alle som deltok, og førte til mediaoppslag og offentlig interesse. Prosjektlederne oppfordret organisasjoner til å bidra til turen ved å gi deltakerne lommepenger, politiet i Skien samlet inn lommepenger til deltakerne som en gest til sine "brukere". Deltakerne opplevde denne turen som en viktig erfaring og bekreftelse på at de var "normale" og kunne fungere blant andre. KREM gjorde grundige forberedelser til denne turen, deltakerne måtte ha pass, bekreftelser fra leger og nok medisiner. Medisiner til deltakerne ble fraktet i låsbar koffert for å kunne bringes til utlandet. For flere var dette den første turen til utlandet. Turen til Tyrkia ble brukt som en kombinasjon av ferie og, normalitetstrening (være på tur, gjøre normale ting, forholde seg til mennesker som ikke kjenner dem som rusmisbrukere fra Skien) og som kartlegging av den enkeltes behov for hjelp og bistand etter innflytting i egen bolig.

8.5 Gjeldsavtalen.

Alle deltakerne i prosjektet hadde gjeld til diverse kreditorer, og en forutsetning for å få lån gjennom Husbanken var at deltakerne var gjeldsfrie. KREM har gjeldsforhandlinger og nedbetaling av gjeld som et vesentlig område i sin arbeidsmodell (Se kap. 6.), og har mye erfaring på området. Det er en

møysommelig prosess, hvor all gjeld må kartlegges, før hver enkelt kreditor kontaktes på vegne av klienten. Det vil som oftest stå igjen et restbeløp når all gjeld er nedforhandlet til et minste beløp. Dette restbeløpet må innfris til avtalt frist. KREM fikk fullmakt fra hver enkelt deltaker til å forhandle på deres vegne. Den samme type fullmakt fra hver deltaker var gitt KREM for å kunne ta arbeide med den enkeltes private saker, som trygd, medisinsk oppfølging og annet. KREM utviklet avtale med hver enkelt kreditor om sletting/reduisering av gjeld for hver enkelt deltaker. Dette var en stor og krevende oppgave, som ga klare resultater. Man oppnådde god fremdrift og oversikt over situasjonen til deltakerne på denne måten. KREM samarbeidet med kommunens økonomirådgiver og økonomikonsulenten i SDS under gjeldsforhandlingene. Etter forhandlingene med kreditorene, ble alle deltakerne sittende med en restgjeld, til sammen et beløp på ca. kr. 300.000. Ingen av deltakerne hadde midler til å innfri restgjelden, og det var en forutsetning fra kreditorene at restgjelden ble betalt, ellers var arbeidet bortkastet.

Problemstillingen ble diskutert på flere ressursgruppemøter over lengre tid, uten at noen hadde et klart svar på hvordan situasjonen skulle løses. Kommunen hadde ingen mulighet til å betale restgjelden, og på et tidspunkt sto man i ferd med å miste de gode avtalene som var forhandlet frem. Til slutt bestemte SDS at de ville gi et lån til hver enkelt deltaker slik at restgjelden ble betalt, mot et gjeldsbrev. Til sammen lånte SDS ut 300.000 kroner til å betale deltakernes restgjeld. Gjelden skal betales gjennom Startlånet fra Husbanken, etter avtale. Dersom ikke SDS hadde gitt lån til hver enkelt, ville muligheten for å kjøpe bolig falt bort. Dette er nok et eksempel på at ikke-offentlige organisasjoner har andre muligheter til å gjøre nødvendige grep for å hindre at en prosess stopper opp på et kritisk punkt. Styret i SDS grep inn på flere kritiske punkter i prosjektet: De kjøpte tomt på vegne av deltakerne, engasjerte bygg sakkyndig da prosessen stoppet opp, ledet byggeprosessen og sørget for at deltakerne fikk nedbetalt sin gjeld slik at de fikk Startlån fra Husbanken. Viktige spørsmål er om det hadde vært mulig for denne gruppen vanskeligstilte å bygge hus uten bistand fra andre? Hvor langt er det mulig for kommunen å strekke seg i lignende saker? Ikke-offentlige organisasjoner kan utnytte muligheter som offentlige hjelpeapparat ikke har anledning til. På den ene siden er alle gode hjelpere enige om at det er bra at noen kan hjelpe, på den andre siden skapte fremgangsmåten i prosjektet også irritasjon:

”Man kan ikke bare få utbetalt penger fra kommunen eller andre fordi man sier at man må ha det som en del av prosjektet. Det er ikke sånn det fungerer!” (sitat fra en av deltakerne i ressursgruppa)

8.6 Oppfølgingsordning

Hensikten med prosjektet var ikke bare å finne fram til ulike metoder for å skaffe boliger på, det var også å finne fram til hvordan brukerne kan fortsette å bli boende i boligene.

Betydningen av et tilpasset og godt oppfølgingsarbeid av rusmisbrukere som etableres i egne boliger, er godt dokumentert. Uten regelmessig, egnet oppfølging er det en fare for at ”gamle, uønskede venner” fra rusmiljøet får innflytelse, og mange blir isolerte. Det er også dokumentert at kontakten med de gamle hjelperne, som kommunale saksbehandlere og frivillige, ofte forsvinner når brukeren får et ”nytt liv i egen bolig”, noe som kan bli en uheldig situasjon. (Fabricius m.flere 2005).

Oppfølging kan for eksempel bety regelmessige besøk i hjemmet, tilbud om deltakelse i aktiviteter som kino, handleturer, kafebesøk, turer og annet. Det kan også være hjemmehjelpsordninger eller tilrettelegging av andre behov.

Arbeidet med å planlegge oppfølging begynte samtidig med at prosjektet startet. Prosjektet ønsket å etablere et team av frivillige eller ansatte som etter behov hos den enkelte, skulle følge opp den enkelte i sin nye bolig. Skien kommune ønsket kartlegging av den enkeltes hjelpebehov og boevne for å kunne få på plass de nødvendige ressurser. Begrepet boevne ble diskutert med noen av deltakerne i forbindelse med at de var bedt om å fylle ut et skjema for egenrevisning av boevne.

KREM tilbød seg å etablere en oppfølgingsordning for deltakerne med ansatte fra KREM, og SDS har forsterket sin oppfølgingsordning betraktelig som følge av prosjektet. Deltakerne fikk i prosjektets slutfase velge hvem de ønsket oppfølging fra og hva slags type oppfølging den enkelte (eventuelt) hadde behov for. Flere av deltakerne ga beskjed om at de ikke ønsket noen oppfølging, andre ønsket oppfølging gjennom SDS eller KREM. Uansett er det viktig at det finnes et etablert og solid apparat som kan påta seg å følge opp den enkelte som har behov for det, og ut fra den enkeltes premisser.

Under presenteres et noe bearbejdet utdrag fra *læringsrapport fra SDS 3.12.09*:

Vi ser satsingen på OFA (oppfølgingsarbeidet) som et godt og nyttig resultat av prosjektet. Både på grunn av intensjonene i prosjektet, at folk skal bo og bli boende, og etter påtrykk fra Husbanken, som har vært klare på at deltakerne ikke må ”slippes” etter prosjektperioden og

på grunn av SDS' opplevelse av ansvar for å følge opp de som ønsker og har behov. OFA ved SDS er klart blitt strukturert, øket og styrket som følge av prosjektet.

Styret i SDS besluttet i april å sikre en skikkelig planlegging på følgende måte:

- Miljøarbeider XX som hadde 50 % stilling, fikk øket sin stilling til 75% med tittelen nestleder og med blant annet OFA som arbeidsoppgave*
- Hun har siden da utarbeidet en plan for tjenesten*
- Hun har utarbeidet skjemaer som oppfølgerne fyller ut hver måned, slik at hun kan kartlegge behov og synliggjøre hva vi arbeider med.*
- Hun har avholdt 3 møter med oppfølgere. Alle oppfølgerne er (of) hentet fra SDS' ansatte og frivillige*
- Leder av kommunens oppfølgingsteam er orientert om våre planer*
- For øyeblikket er 10 personer registrert som oppfølgere ved SDS. Noen av dem er allerede i gang i forhold til prosjekt deltakere og noen følger opp andre i SDS*

8.7 Videreformidling og dokumentarfilm

Prosjektet *På vei til egen bolig* har hatt stor grad av eksponering i media, videreformidling og erfaringsoverføring. KREM har formidlet sine erfaringer fra dette prosjektet i mange sammenhenger, noe som også henger sammen med KREMs oppgave som formidlere og sosiale entreprenører. Bare i 2008 hadde KREM formidlet erfaringer fra prosjektet ved over 30 ulike anledninger. SDS har formidlet erfaringer fra prosjektet ved flere anledninger, både i media og på erfaringskonferanser. Flere av samarbeidspartene fra ressursgruppa har også videreformidlet erfaringene fra *På vei til egen bolig*: Husbanken, Skien kommune og forskeren fra Høgskolen i Vestfold. Flere av prosjektets deltakerne har deltatt på konferanser av ulike slag og formidlet sine erfaringer fra prosjektet og sine erfaringer som rusmisbrukere. For enkelte har det betydd svært mye å få lov til å bidra på den måten: ” *Jeg har blitt glad i meg sjæl igjen.*” Å invitere deltakerne med som eksperter og ressurspersoner har vært en sentral del av videreformidlingstanken til KREM. Ideen med å være medforsker blir realisert ved at profesjonelle eksperter lytter og tar i bruk deltakernes erfaringer. Å ta brukererfaringer på alvor i utdanning og kompetanseheving for profesjonelle hjelpeprofesjoner, er viktig og nødvendig.

8.7.1 Dokumentarfilmen Husdrømmen

Den mest omfattende videreformidlingen er selvsagt dokumentarfilmen ”Husdrømmen”, produsert av Rubicon TV og sendt på NRK 1 våren 2009. Det ble på forhånd skrevet avtale med hver enkelt deltaker om tillatelse til å filme og om rettighetene til materialet. I tillegg ba filmmakeren hver enkelt om tillatelse til å filme før den enkelte episode ble filmet. Hvis en ikke ønsket det, ble det ikke filmet, eller vedkommende ble ikke filmet (hvis det var en gruppe) Flere av deltakerne ønsket av ulike årsaker ikke å delta i filmprosjektet. Den skriftlige avtalen gir deltakernes rett til å si fra hvis det er noe de ikke ønsker skal bli vist, og å gi mulighet til å se gjennom materialet før det blir brukt. KREM og SDS hadde egne avtaler med filmselskapet som ivaretok også deres rettigheter som medvirkende i filmen. Deltakerne ble invitert til visning på av de redigerte episodene sammen med slektninger, prosjektledelsen og andre involverte (blant andre forskeren) på Skien kino. Etter visning fikk alle som hadde sett filmen anledning til å snakke med filmteamet, som hadde plassert seg tilgjengelig i lokalet, og skrev ned og diskuterte kommentarene. Deltakernes kommentarer var hovedsakelig svært positive. De syntes det var artig å se seg selv på film, og de ble opptatt av historien som ble formidlet. Flere av deltakernes familie var også til stede under visningen etter invitasjon fra Rubicon TV og NRK1. I forbindelse med at det ble bestemt at prosjektet skulle filmes, ble det gjort en del etiske overveielser.

Det er viktig at det gjøres grundige etiske og moralske vurderinger før og under slik eksponering, slik vi tidligere har vært inne på i forbindelse med brukermedvirkning. Det forventes i en slik situasjon at det at det blir gjort faglige og moralske vurderinger av personers *samtykkekompetanse* (Hummelvold 2008, Brurås 2000 og Forskningsetiske komiteer 2006). En slik vurdering kan bli selvmotsigende; på den ene siden understrekes menneskeverdet i form av retten til å styre eget liv, på den annen side åpnes det for en mulig formyndersk holdning som kan bidra til at brukeres stemme blir overdøvet av overbeskyttelse.

Denne overveielser er spesielt viktig desto mer *sårbar* en gruppe mennesker er. Sårbare grupper er utsatt for krenkelser både i forhold til overbeskyttelse og ansvarsfraskrivelse. Alle mennesker er sårbare på sitt vis, men når etiske retningslinjer pålegger forskere spesiell

aktsomhet overfor sårbare og utsatte grupper, henspeiler det på karakteristika ved grupper eller individer som i ulik grad antas å ha nedsatt evne til å fatte selvstendige avgjørelser om å delta i et forskningssamarbeid eller som her, i et filmprosjekt (se for eksempel Helsinkideklarasjonen 2002). Både psykisk og sosial funksjonsnedsettelse kan vanskeliggjøre informert samtykke om deltakelse, og faren er selvsagt risikoen for å bli utsatt for utnyttelse. På den annen side er fokus på og vurderinger av andres antatte sårbarhet ikke alltid etisk holdbar, og kan bidra til at brukerens stemme overdøves av velment, men overbeskyttende holdning (Hummelvold 2008 s.7). Å bli forhindret fra å dele av sine kunnskaper og erfaringer kan også være et overgrep.

Brukerne i prosjekt *på vei til egen bolig* er håndplukket, ut fra lang fartstid som rusmisbrukere og lang tid uten bolig. Det er ingen tvil om at som gruppe må de karakteriseres som sårbare og utsatte, sett i forhold til mange andre i samfunnet. Det betyr ikke at de ikke har ressurser som de ønsker å benytte. Prosjektet legger sterk vekt på myndiggjøring av den enkelte, og har fokus på ressurser framfor problemer. Men det er viktig å understreke at fokus på ressurser og styrke ikke fritar for å overveie mulighetene for utnyttelse og manipulering.

Det er også her et innebygd dilemma som må håndteres. Hvordan håndterer filmprosjektet en tilsynelatende innebygd motsetning mellom bemyndigelse og beskyttelse?

Respekten for *personlig integritet* bygger også på menneskeverdbegrepet, og kan bety menneskets rett til å få opprettholde sin verdighet. Integritetsbegrepet blir viktig for å kunne fokusere og forstå dilemmaet mellom overbeskyttelse og ansvarsfraskrivelse. Integritet er ikke enten selvbestemmelse eller beskyttelse. Integriteten er en konstant og vilkårløs egenskap som ikke kan bortforhandles, bare respekteres eller krenkes. Integritet kan muligens krenkes ved at en rusmisbruker blir vist fram på TV i en ”uheldig situasjon”, og integritet kan på den annen side respekteres ved at den samme personen ”tillates” slik eksponering. Spørsmålet er hvor vi til en hver tid befinner oss på skalaen mellom informert samtykke og manipulering eller utnyttelse.

Hva sier de selv? Følgende sitater fra mine samtaler med deltakerne (i 2008) illustrerer de innbygde dilemmaene i filmprosjektet. Deltakerne er inneforstått med at de blir filmet, og de er klare på at de gjør det for å bidra med kunnskap om rus og rusmisbrukere. På den annen

side er det også urolige over hvordan filmen blir mottatt, at de ser ”fæle ut”, og bekymring over at de ikke husker hva de har sagt og hva de har gjort mens de ble filmet:

”Jeg vil gjerne gi noe tilbake til samfunnet. Jeg vil gi dette et ansikt”

”Jeg har sittet og vært rusa og pratet mye rør.”

I følge filmprodusenten var det overraskende få tilbakemeldinger på de personlige historiene:

”Jeg spurte ham da direkte om hvordan det var å se seg selv full på den måten. Han sa at det ikke var noe å være stolt av, men at det var en del av historien det også.”

8.7.2 Brukermedvirkning mellom beskyttelse og eksponering

Det har vært frivillig å bli offentlig eksponert i media i forbindelse med boligprosjektet, på den måten at den enkelte er blitt spurt om å delta, og fått anledning til å velge å ikke la seg filme, ikke å bli intervjuet osv. Reaksjonene fra deltakerne gjennom individuelle intervjuer kan tyde på at opplevelsen av frivillighet og selvstyring av enkelte ikke alltid var helt klar selv om de hadde gitt sitt samtykke. En fortalte at han var rusa og ikke likte tanken på at det skulle bli vist fram på TV. En annen ga uttrykk for at han synes han så ”fæl ut”, og opplevde det som nedverdiggende å bli vist fram. De fleste har likevel gitt uttrykk for stolthet og begeistring over å bli filmet og få fortalt sin historie.

Medvirkningstrappa til Arnstein er tegnet som en trapp med flere trinn, og ikke som ytterpunkter mellom selvstyring på den ene siden og overstyring på den andre siden. Forholdet mellom selvstyring og styrt av andre har i virkeligheten mer preg av å være et kontinuum enn ytterpoler, dvs det er sjelden at noen vil befinne seg (eller oppleve å befinne seg) som helt selvstyrt eller helt styrt av andre. Man beveger seg kontinuerlig mellom motpolene. Opplevelsen av å være i nærheten av selvstyring eller å bli styrt av andre vil kunne variere mye i løpet av en prosjektperiode, selv om prosjektet har selvstyring som mål.

Likeledes må man kunne anta at selv om prosjektet har selvstyring som mål, vil det ikke være noen selvfølge at den enkelte ønsker selvstyring i alle situasjoner

Både skjerming og eksponering kan oppleves som styrt av andre eller å være selvstyrt.

Erfaringene fra prosjektet ”På vei til egen bolig” var at enkelte valgte å benytte sin rett til å selv å velge skjerming ved å takke nei til å bli filmet, ikke å bli intervjuet av forskere eller journalister, og ikke å bidra med sine erfaringer på brukerkonferanser og lignende. Skjerming

i prosjektet ble også noen ganger opplevd som ”styrt av andre”, som en opplevelse av ikke å ha kontroll, av å ikke ha valgmuligheter. Eksempel på det er at enkelte klaget over at de ikke fikk anledning til å delta aktivt i styringen av prosjektet, eller ikke fikk tilbud om å delta på konferanser av ulike slag, som andre fikk. Opplevelsene av naboprotestene (NIMBY) ble styrt av andre fordi prosjektlederne bevisst valgte å skjerme deltakerne i det lengste mot naboenes protester.

Når det gjelder eksponering i prosjektet, kan det også deles inn på samme måte: Om eksponering i media oppleves som styrt av andre eller om det oppleves som selvstyrt. Et eksempel på eksponering som ble omtalt som selvstyrt og ønsket, var da en av deltakerne fortalte om sin medvirkning på en konferanse om brukerstyring i Oslo. Han hadde fått fortelle om sin erfaring som rusmisbruker og svart på spørsmål om sin deltakelse i prosjektet. I etterkant sa han at dette var en sterk opplevelse av medforskning, og at han opplevde sin deltakelse som svært meningsfylt og givende, og som han ønsket å fortsette med.

I etterkant oppsummeres dokumentarfilmen generelt som et positivt innslag i prosjektet.

”Det ga hele prosjektet et løft.”

Vi skal likevel være oppmerksom på at det er lite forskning på langtidseffekter av å delta i dokumentarfilm for sårbare grupper og personer. Hvilken betydning vil det på sikt ha å bli vist på TV? Vil de bli fulgt opp av filmteamet etter at filmen er vist? Hvilket ansvar har filmprodusenter i ettertid for sine ”informanter”?

På spørsmål fra meg svarte produsenten at han har snakket med alle medvirkende etter at første program ble sendt på tv, og med de fleste etter at alle programmene ble sendt. Han vil holde kontakten med de medvirkende fremover.

Et annet spørsmål som er viktig å reflektere over, er om det bare er rusmisbrukerne som er sårbar gruppe i dette prosjektet? Naboene som mobiliserte til naboprotester til tomten som skulle bebygges fremstår som seriens skurker. Hvordan opplever de dokumentarfilmen? Er beskyttelse mot uønsket eksponering forbeholdt de svakeste, som i dette tilfelle er rusmisbrukere? Produsenten hevder at de har gitt naboene en rimelig sjanse til å fortelle sin versjon av historien, men at de ikke ønsket det:

”Naboene ble kontaktet tidlig med tilbud om å forklare hvorfor de klaget på utbyggingen.

Denne henvendelsen ble gitt til naboenes talsmann, som tok det opp på et av deres gruppemøter. De valgte å avstå fra å uttale seg med begrunnelsen at de fryktet å bli framstilt

som "den stygge ulven". Jeg fortalte da at deres naboklager vil bli omtalt i filmen uavhengig av deres deltagelse, og at de ville være tjent med å fremme sine argumenter med egne ord. De ble også gitt tilbud om å få se og kommentere sin egen deltagelse i den ferdig klippede filmen før den ble vist. Etter dette tok naboenes talsmann opp saken på ny, men med avslag som resultat igjen. Jeg ba også om å få filme møtet naboene ønsket med kommune og SDS, men fikk avslag siden naboene ikke ønsket det. Senere da naboene ville møte SDS angående sitt ønske om å bygge et høyt gjerde rundt eiendommene, ba jeg talsmannen om jeg fikk komme for å høre med hver enkelt av de oppmøtte naboene om de ønsket å uttale seg. Dette sa han var greit. Ingen av naboene ønsket å uttale seg da heller. Da vi skulle vise filmen for de medvirkende ønsket naboene også å se den også. De ble forklart at dette var en visning kun for de som medvirker i filmen, og det ble gjentatt at dersom de selv ønsket å medvirke ønsket vi fortsatt at de skulle uttale seg, og at de fortsatt ville få se sine egne utsagn før sending. De avsto igjen." (e-post fra produsenten av dokumentarfilmen, 3.06.09)

Produsenten sier videre:

Fokuset på naboene synes imidlertid helt på sin plass, og er noe av kjernen i denne historien. Husdrømmen handler om hovedpersonenes drøm om å bli inkludert av oss (..) i våre nabolag – og naboenes protester blir for oss (..) å betrakte våre egne fordommer litt fra utsiden, eller fra et annet ståsted. Ved å bli kjent med våre hovedpersoner og helter i fortellingen, har vi jo sympatien plassert der i utgangspunktet. Så da når vi som seere blir litt sure på disse naboene, er det på mange måter våre egne fordommer vi angriper.(epost 3.6.09)

8.8 Spenninger

Boligprosjektet prøvde ut ulike modeller for samarbeid og for bosetting av bostedsløse. Forsinkelser og vanskeligheter med realiseringen av prosjektet det siste året førte til at samarbeidet mellom KREM som prosjektledere, og SDS som prosjekteiere ble tilspisset. SDS som organisasjon ble trukket aktivt inn i prosjektet da KREM kjøpte tomt, (*hvem skal betale for den tomten?*) og i forbindelse med gjeldssanering (*hvem skal betale restgjelden?*). SDS styre skal i følge retningslinjene involveres når det er snakk om økonomi. Det førte igjen til at styrings og beslutningskjeden i prosjektet ble endret. Styret, både ved daglig leder og styreledelsen ble mer eller mindre motvillig trukket aktivt inn i styringen av prosjektet, med

de krav til kontroll og oversikt som dette medførte. Det ble nå stilt krav om regelmessige møter, referater, timelister og planer for aktiviteter. At styret i SDS kom på banen, ble av flere betegnet som helt nødvendig, og styret bidro aktivt med å finne konstruktive løsninger på gjeld, tomtekjøp og byggeledelse. Prosjektet ble også mer synlig i media, pga interesse for turen til Tyrkia, og pga motstand mot boligbyggingen i nabolaget til den tomten som SDS hadde kjøpt. Styret i SDS ble mer eller mindre tvunget på banen både av hensyn til naboer, lokalsamfunn og økonomi.

Arbeidsformer som den første perioden av prosjektet ble beskrevet som *"kreative, spennende og nytenkende"*, ble det siste året beskrevet som *"uoversiktlig, mangel på informasjon og rot"*. I læringsrapporten fra daglig leder i SDS (februar 2009) oppsummeres samarbeidsforholdet mellom KREM og SDS som preget av *"kultur forskjeller"*. Kulturforskjellen beskrives som at KREM er *"fleksibel og kan fort endre retning på arbeidet ved behov"*. Læringsrapporten oppsummerer videre:

"SDS er nok en noe mer "stivbeint" organisasjon, med styret som øverste organ på de fleste saker. Representantskapet har beslutningsmyndighet når det gjelder kjøp og salg av fast eiendom. SDS kan dermed ikke på altfor kort varsel omgjøre vedtak eller ta nye beslutninger. Dette har i noen tilfeller ført til frustrasjoner mellom KREM og SDS, kanskje først og fremst fordi man tok det for gitt at samarbeidspartneren hadde samme måte som en selv å gjøre beslutninger på."

Selv om prosjektet hadde som mål å prøve ut alternative metoder i arbeidet med å bosette vanskeligstilte, verken kunne eller ville de opptre som sosiale entreprenører på samme måte som KREM. Både KREM og SDS var enige om ideene bak brukermedvirkning, myndiggjøring og behovet for å ta i bruk alternative virkemidler, men hva disse begrepene faktisk ville bety i praktisk handling, ble aldri helt avklart, på tross av at følgeforskningen gjentatte ganger forsøkte å bidra til en slik avklaring.

8.8.1 Småhus A/S

Ferdighusleverandøren og byggefirmaet Småhus ble invitert til å sette opp hus for deltakerne. Småhus A/S er et lite, familiedrevet firma som leverer ferdige elementer til konseptet *robuste, trygge og trivelige småhus*. Som viktig leverandør og aktør i prosjektet ble daglig leder invitert til å delta i prosjektets ressursgruppe, og ble overlatt ansvar for byggesøknader og

saksbehandling over kommunale instanser. Av ulike grunner ble det forsinkelser og problemer underveis, noe som medvirket til frustrasjoner hos deltakerne og prosjektlederne. Småhus forklarte at de som privat, lite firma ikke kunne delta i prosjektet på samme måte som offentlige aktører og prosjektansatte uten kompensasjon. Firmaet måtte fakturere alle timer, og selv forskuttere arbeid med klargjøring av tomt og byggesøknader. Aktørene kom inn i en ond sirkel som de ikke kom ut av: Ledige, aktuelle tomter ble videresolgt fordi deltakerne ikke hadde fått klargjort sine lån fra kommunen, blant annet fordi de ikke hadde fått tilstått uførepensjon fra NAV (prosessen var i gang, men ikke avgjort), og de fortsatt hadde ubetalt gjeld.. Byggesøknader ble ikke sendt fordi ansvarsfordelingen mellom aktørene ikke var klar. Småhus A/S kom i økonomiske vanskeligheter fordi firmaet måtte forskuttere timer brukt i prosjektet, til byggesøknader, nabovarsel osv. Erfaringene tilsier at hvis man ønsker deltakelse fra næringsdrivende inn i et offentlig finansiert prosjekt, bør man søke prosjektmidler slik at også disse aktørene kan delta på samarbeidsmøter uten å bli skadelidende økonomisk. Under er et eksempel på forvirringen rundt byggeprosjektene høsten 2008:

..Men etter noen måneder fikk vi vite at ingenting var gjort, så X (miljøarbeider SDS) startet med å mase på Småhus om å sende byggesøknad for Deltaker A. Det ble lovt av Småhus, at den skulle sendes i slutten av juni, før ferien. X regna da med at det ville foreligge et svar når han selv var tilbake fra ferie. I august viste det seg at byggesøknaden ikke var sendt likevel. X fortsatte å mase på Småhus, men ingenting skjedde. I november forlangte X (på vegne av Deltaker A) å få utlevert papirene slik at X selv kunne levere søknadene til kommunen. Dette gjorde han. I januar kom det avslag på Deltaker A sin byggesøknad. Tomta var ikke regulert til bolig. Avslaget ble sendt til Småhus, men de varslet ikke A, slik at vi i SDS fikk vite om avslaget via Rubicon, som maste på kommunen for å få vite hva som skjedde. ”
(Læringsrapport fra SDS 9.06.09)

9.0 Substansielle resultater: Bolig og økonomi

9.1 Boligsituasjonen for deltakerne

Et viktig resultat av prosjektet er at bosituasjonen til alle deltakerne er avklart og bedret. I følge oppsummering fra SDS er bosituasjonen for deltakerne pr 17.juni 2009 slik:

4 personer bygger småhus som skal være innflyttingsklare uke 26

2 personer bygger andre små hus hvor grunnarbeidene påbegynnes i disse dager og bor i Hybelhuset i ventetida

2 har leid leiligheter gjennom kommunen

3 personer har kjøpt borettslagsleiligheter (en enlig og et par)

2 har bedt om langtidsleie i Hybelhuset

1 person er det gitt melding til kommunen, at vi ikke ser å kunne bosette han gjennom prosjektet.

To av deltakerne fant i løpet av prosjektperioden ut at de ønsket å fortsette å bo på hybelhuset til SDS fordi de ikke ønsket å ta opp lån, og fordi de ønsket tryggheten og oppfølgingen som SDS kunne gi via hybelhustilbudet. Begge disse deltakerne har deltatt i prosjekts aktiviteter, både individuelt og som del av gruppe. Bevisstgjøringen av den enkeltes ønsker og behov har vært en viktig del av dette prosjektet. Hver enkelt deltaker skal tas på alvor, og er å anse som ekspert på eget liv. At disse to fant ut at de enda ikke var ”klare til å bo”, og tok selvstendige valg som brøt med de andres valg, er en styrke for prosjektets målsetting om brukerstyring. Et prosjekt med sterkt fokus på å finne egnet bolig, og ikke minst, et fokus på å eie egen bolig, representerer en fare for at enkelte deltakere kan føle seg presset til å gå inn i noe som de ikke ønsker. Å velge å si nei takk til en ”gavepakke” (som enkelte uttrykte det) tyder på selvstendighet og styrke, og på god individuell oppfølging fra prosjektets side. På bakgrunn av erfaringene fra prosjektet, ønsker SDS å åpne for muligheten til å inngå lengre avtale om leie på Hybelhuset enn tidligere:

”Da vi åpna Hybelhuset i 2005 skrev vi leiekontrakter på 3 måneder med mulighet for forlengelse. De fleste kontraktene ble forlenget med nye 3 måneder flere ganger. I noen tilfeller var det veldig kjekt at vi bare hadde 3 måneders kontrakter, slik av vi slapp i kaste ut folk men bare kunne la være å fornye. Dette gjaldt tilfeller med brudd mot husreglene eller i

tilfeller da de skulle videre i behandling eller soning. Men vi så også at for noen ble det et psykisk press å ha så korte kontrakter. De fikk ikke slått seg til ro og bli "hjemme". Derfor inngikk vi 6 måneders kontrakter med enkelte med mulighet for forlengelse. Dette var mest aktuelt for "de eldre" som etter hvert ble med i prosjektet. Prosjektet var (som kjent!) brukerstyrt, og i samtaler med deltakerne var det viktig for oss at de selv uttrykte hvilken type bolig de trodde kunne være best for seg selv. I slike samtaler kom det fram at to av dem var veldig tydelige på at det å bo på hybelhuset føltes som det tryggeste for dem. Derfor inngikk vi 1 års kontrakter med dem, men selvsagt under forutsetning at de forholder seg til husreglene og betaler husleie(..) Vi ser at for de som har fått dette, roer det seg mye i forhold til rus og utagering. Det beboerne beskriver som tryggheten i SDS er at det er personale til stede nesten hele tida, samtidig som de råder over boenheten sin. (..)De føler det trygt at de alltid kan få en samtale med noen av oss når de trenger det og hjelp til praktiske og økonomiske saker." (daglig leder SDS 18.06.09)

Alle deltakerne har uførepensjon nå. Seks av de 14 fikk uførepensjon i prosjektida ved hjelp av prosjektarbeiderne. De andre 8 hadde uførepensjon fra før.

10 av dem har fått hjelp med gjeld i prosjektperioden, hovedsakelig ved hjelp av prosjektarbeiderne fra KREM. Noe gjeldsarbeid gjøres fortsatt også gjennom SDS. Alle de 10 har fått lån av SDS til å innfri restgjeld mot gjeldsbrev. 5 av disse har helt eller delvis tilbakebetalt sin gjeld til SDS. (17.06.09)

10.0 Viktigste oppsummerte erfaringer:

10.1 Hva har vi gjort?

De viktigste aktivitetene i prosjektet kan sies å ha vært:

1. Normaliseringsarbeid. Bidrag til at den enkelte kan bli en del av et lokalsamfunn. (Sosial og psykisk trening, oppbygging av og selvtillit, helsearbeid)
2. Økonomiarbeid. Gjøre den enkelte kredittverdigg (reduere og slette gjeld og sikre inntekt)
3. Videreformidling. Kunnskapsoverføring og dagsordenfunksjon, spesielt i forhold til holdnings skapende arbeid i forhold erfaringer med rusmisbrukere som ressurspersoner for samfunnet.
4. Boligarbeid. Å skaffe til veie egnet bolig til hver enkelt deltaker, enten eid eller leid.
5. Relasjonsbygging. Etablere og vedlikeholde kontaktnett av sentrale offentlige og ikke-offentlige aktører som kan trygge og sikre tilværelsen for deltakerne under og etter prosjektet.

10.2 Hva har vi lært? Hvilke substansielle, strukturelle og meningsbærende virkninger har prosjektet hatt?

Prosjektet har medført at samtlige deltakere nå er i en mer avklart bosituasjon enn de var før prosjektet startet, selv om ikke alle er fornøyd. Samtlige har fått sanert gammel gjeld.

Å utvikle et boligtilbud for den enkelte har vært et svært komplekst prosjekt, som dreier seg både om å følge den enkelte opp svært tett og individuelt og uten for sterk regelstyring. Det er viktig at de som skal hjelpe tror på hva de gjør, men overbevisningen må ikke overskygge for realitetsorientering. Erfaringene ved å benytte av den enkeltes kompetanse og ressurser ved å invitere, støtte og oppmuntre deltakerne til selv å fortelle om sine erfaringer på konferanser og møter med det offentlige er gode. Denne type tilbud og anledninger ble tydeligvis satt pris på av deltakerne, selv om det også var misstemning mot at ikke alle fikk samme tilbudet om å eksponere seg. Enkelte opplevde seg tilsidesatt.

Å delta i dokumentarfilmen har gitt hele prosjektet og den enkelte deltaker et løft og mange positive og gode tilbakemeldinger. Vi vet derimot ikke nok om fremtidige virkninger for

denne gruppen og for andre grupper som ble eksponert i prosjektet av å bli eksponert på TV (Dette bør følges opp av filmteamet og med videre forskning)

Samarbeidet mellom Husbanken og kommunen oppleves som er styrket og forbedret gjennom prosjektet, selv om begge parter oppga at de samarbeidet godt fra før. Kommunene fortalte at de gjennom prosjektet hadde fått mer erfaring med ulike måter Husbankens støtteordninger og låneordninger til vanskeligstilte på boligmarkedet fungerte på og hvordan de kunne brukes. Både Husbanken og Kommunen hevder at prosjektet har vært en viktig erfaring, og at prosjektet har bidratt til viktig holdningsendring til rusmisbrukere. *”Rusmisbrukere er ressurspersoner”*.

Samarbeidet mellom SDS og kommunen er forsterket som følge av prosjektarbeidet. SDS har gjennomført et stort og komplekst prosjekt, som har krevd store ressurser. SDS sier selv at de, både enkeltpersoner og som institusjon, har kommet styrket ut av prosjektperioden. De har styrket sin samlede kompetanse, sin evne til å håndtere prosjekter, sitt samarbeid med kommunen og andre viktige aktører innen rusomsorg. Styret i SDS har på en prisverdig måte grepet tak i situasjonen da byggeprosessen stoppet og, og tatt ansvar for at deltakerne til slutt får realisert boligsituasjonen sin.

Kommunens representanter sier at de som følge av prosjektet nå arbeider litt annerledes enn før med vanskeligstilte, at de er mer oppmerksomme på at rusmisbrukere er ressurspersoner. Skien kommune ble av flere opplevd som tilbaketrukket og avventende i starten av prosjektet, noe som også bekreftes fra kommunen.

KREM har forsterket sin posisjon som formidler og nasjonalt kompetansesenter. Deres engasjement og vilje til å gå inn i situasjonen og følge opp den enkelte beskrives som fantastisk, både av deltakerne og av samarbeidende aktører. KREMs styrke er hardnakket insistering på at rusmisbrukere også er ressurser i samfunnet, at de har viktig kompetanse som må settes i spill for at offentlig hjelpeapparat skal fungere.

”KREM s rolle og kompetanse har vært uhyre viktig. De kan skape optimisme hos brukerne, og de har skapt begeistring hos alle samarbeidspartnerne. ”

10.2.1 Tvetydigheten

Flere av deltakerne oppgir å ha vært gjennom en tvetydig prosess i løpet av prosjektperioden,. For enkelte har prosjektet etter eget utsagn ført til at de opplever seg som i ”i himmelen”, ”headhundet av Gud”, ”vunnet i Lotto!” . Lignende strålende uttalelser som tyder på at dette har vært en gjennomgående styrkende prosess. Spesielt en deltaker skiller seg ut med sin klare forståelse av at prosjektet har endret hans liv i positiv retning. Vedkommende har engasjert seg aktivt i videreformidling av erfaringer fra prosjektet, og opplever seg både som etterspurt og attraktiv på markedet. Helsesituasjonen til vedkommende deltaker er også bedret seg i løpet av prosjektperioden. Andre deltakere forteller historier om forvirring og frustrasjon som følge av forsinkelser med byggeprosjekt, manglende informasjon og manglende medvirkning. En periode av prosjektet fortalte SDS at flere hadde begynt å ruse seg mer enn før. En av deltakerne fortalte at det egentlig var en kommunal omsorgsbolig som var det vedkommende trengte, men opplevde å bli satt til side pga prosjektet.

Det ble stadig trukket fram som etisk betenkelig ved prosjektet at deltakerne fikk forespeilet tidlig dato for innflytting i bolig, og at dette førte til sinne og frustrasjon. På den annen side ble det også hevdet at: *”Prosjektet er ikke så verst. Hvis det er folk som bryr seg om disse deltakerne i to år. De er blitt sett og hørt i to år. De har verre bagasje i sekken enn at de ikke kommer i egne boliger til fastsatt tid.”*

Fremgangsmåtene i prosjektet oppleves som *tvetydige*. Prosjektet har medført sterkt engasjement hos involverte parter, men har også ført til frustrasjoner og forvirring. Friaktørprinsippet har ført til nye kunnskaper om boligsosialt arbeid, men har også medført samarbeidsproblemer.

Brukerstyringsmodellen som KREM har arbeidet etter har knyttet personlig bistand tett opp til den enkeltes ønsker, men har også ført til at prosjektet til tider ble opplevd som uforutsigbart og forvirrende. Det omfattende og komplekse arbeidet med å fremskaffe egnet bolig til hver enkelt deltaker ser ut til å ha medført styrking av sosial og personlig kompetanse hos aktørene.

Relasjonsbygging har medført at nye metoder for boligsosialt arbeid er satt på dagsorden lokalt og nasjonalt, men også til at kompleksiteten og informasjonsbehovet har økt internt.

Forsinkelsene har medført frustrasjon, men har også medført at deltakerne har fått tid til å tenke seg om, gjøre nye valg, og har bosatt seg andre steder enn først tenkt. Flere av deltakerne oppgir å ha kommet styrket ut av prosessen. En annen erfaring er at private næringsdrivende som engasjeres i offentlig prosjekter, som her, et lite byggefirma, bør sikres økonomisk støtte gjennom felles prosjektmidler for å kunne delta på samarbeidsmøter og prosesser. Det kan ikke forventes at de kan bidra i prosesser på samme måte som andre aktører uten godtgjørelse.

11.0 Konklusjon

Prosjektets styrke er prosjektledernes drivkraft i engasjement, overbevisning, evne til fleksibilitet og høy relasjonell og sosial kompetanse. Styrken har også ligget i Skien Diakonale senters evne til å ta grep om situasjonen og gjennomføre løsninger. Partene som har samarbeidet, spesielt Husbanken og Skien kommune, har gått aktivt inn og bidratt konstruktivt til løsninger. Prosjektet er prisverdig dokumentert gjennom at KREM har loggført alle aktiviteter, SDS har skrevet læringsrapporter, TV selskapet Rubicon har produsert dokumentarfilm, og erfaringene fra prosjektet er videreformidlet i mange fora. Dette gjør det mulig å fortsette å lære av prosjekterfaringene etter at prosjektet formelt er avsluttet. Tvetydighen har vært et gjennomgående element i prosjektet, de samme forhold som er en styrke, er også en svakhet. Tvetydighet, og selv paradokser, er ikke uvanlige i prosjekter som handler om å hjelpe andre. Det hevdes at alle sosialpolitiske og helsefremmende programmer er paradoksale i sin natur og at et hvert helsefremmende tiltak har en innebygd spenning mellom den som iverksetter og den som mottar (Rappaport 1981). Et prosjekt som har som formål å hjelpe andre, vil i følge Rappaport samtidig også styrke hjelperen, og gi hjelperen makt over de som skal hjelpes. Denne type, og lignende spenninger kan ikke løses en gang for alle, de må reflekteres over og håndteres fortløpende. Det ser ut til å være viktig for alle som er engasjert i sosialt arbeid å øve seg til både å identifisere spenningene, til å reflektere over hva man finner, og til å vite hva man gjør når man beveger seg mellom dem. Å bevisstgjøre, utvikle og vurdere metoder for å håndtere spenninger er en stadig mer betydningsfull kompetanse i arbeidsliv og i prosjektarbeid.

Et av de overordnede målene i prosjektet er å redusere midlertidige bosituasjoner. Erfaringene fra dette prosjektet er at hybelhus, med mulighet for å forlenge leieavtaler, kan være en mer riktig bosituasjon for enkelte enn egen bolig.

Prosjektet har møtt mange av de samme utfordringene og barrierene som andre prosjekter innen helsefremmende politikk har møtt, dvs fravær av politisk vilje, tradisjoner for minimal deltakelse fra brukere, uklare belønningssystemer og manglende samarbeid mellom sektorene på den samme "hjelpearena". Disse vanskelighetene må gang på gang møtes aktivt for å overvinnes (Mittelmark 1997). Det er svært viktig at lokale aktører oppfordres til å være ærlige med både vellykkete og mislykkete erfaringer slik at kunnskapsgrunnlaget for utvikling

av helsefremmende politikk bedres. Lokalsamfunnet er uten tvil fortsatt den politikkarena hvor helsefremmende arbeid (som egne boliger til rusmisbrukere) har størst mulighet for å lykkes. Styrking av lokalsamfunnets evner og kompetanse til å håndtere nye nabolag av vanskeligstilte bør være viktig satsing for boligsosialt arbeid i fremtiden.

12.0 Referanser

- Aanderaa, Berit(2008): Følgeevaluering av verdi og utviklingsnettverket skal, skal ikke med lokale prosjekter i kommuner, skoler og barnehager 2006-2008. Sluttrapport Henær-rapport 5/2008
- Andreassen, Tone Alm: Brukermedvirkning i praksis. –Faglig fortolkning av politiske mål, i Dahle, Ranveig og Thorsen, Kirsten (2004) Velferdstjenester i endring. Når politikk blir praksis. Fagbokforlaget
- Andrews, Therese (2003) "Nytt" ideologisk grunnlag for forebyggende helsearbeid. En diskusjon av syn på makt og endring. Tidsskrift for velferdsforskning. nr.6., 1 Fagbokforlaget
- Arnstein, Sherry R (1969): A Ladder of Citizen Participation, JAIP, Vol. 35, No. 4, July 1969, pp. 216-224
- Ausland Liv Hanson (2008): *Populære metoder kommer og går- praksisrefleksjon består? Arbeidsnotat, Høgskolen i Vestfold*
- Ausland, L.H: *På vei til egen bolig. Følgeforskningsnotat nr.1 pr. 27.03.07,*
- Ausland, L.H: *På vei til egen bolig. Følgeforskningsnotat nr.2 pr. 07.06.07*
- Ausland, L.H: *På vei til egen bolig. Følgeforskningsnotat nr.3 pr. 10.10.07,*
- Ausland, L.H: *På vei til egen bolig. Følgeforskningsnotat nr. 4 pr. 15.01.08*
- Ausland, L.H: *På vei til egen bolig. Følgeforskningsnotat nr 5 pr.20.03.08 (om etiske sider ved dokumentarfilmingen),*
- Ausland, L.H: Erfaringsnotat om rus pr. 13.03. 08, På vei til egen bolig
Bostedsprosjektet hjemmeside: <http://www.utiboligprosjektet.no/>
- Baklien, Bergljot (2003):Evalueringforskning I Norge. Tidsskrift for samfunnsforskning 34, s. 361-274
- Brurås, Svein (2000)Etikk for journalister. 2. utgave. Fagbokforlaget
- Brown E.R. (1991) "Community action for health promotion: A strategy to empower individuals and communities." I *International Journal of Health Services*, 21:441-456, 1991
- Dyb, Evelyn, Helgesen, Marit Kristine og Johannessen, Katja (2008): På vei til egen bolig. Evaluering av nasjonal strategi for å forebygge og bekjempe bostedsløshet. NIBR-rapport 2008:15
- Fabricius, Nina, Tilia, Gitte, Ramsbøl, Hanne og Villadsen, Kaspar (2005): Fra Hjemløshet til Fast bolig. Samarbejde og metoder i arbeidet med hjemløse. Socialforskningsinstituttet 05:17 København
- Forskningsetiske komiteer(2006:)Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi.
- Foss, Olav og Mønnesland, Jan (red.) (2000): Evaluering av offentlig virksomhet
Metoder og vurderinger. NIBRs PLUSS –serie 4-2000, Oslo
- Gergen, K. (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*, 40, 266-275

Greenwood, D., J and Levin, Morten (1998) *Introduction to Action Research. Social Research for social change*, California, Sage Publications.

Hammersley, M. and Atkinson (1983): *Ethnography: principles in Practice*. Tavistock: London,

Hauge, Hans A, og Ausland Liv Hanson (2003): Frihet og ansvar i forebyggende arbeid. Synliggjøring av handlingsrom med Henær-modellen. I Hauge, Hans A og Mittelmark, M. (red)Helsefremmende arbeid i en brytningstid. Fra monolog til dialog. Fagbokforlaget

Hauge Hans A. og Mittelmark, Maurice (2003): Hvordan kan samfunnsvitenskap bidra til helsefremmende arbeid? I Hauge, Hans A og Mittelmark, M. (red):Helsefremmende arbeid i en brytningstid. Fra monolog til dialog. Fagbokforlaget

Hauger, Bjørn, Højand, Thomas Gedde og Kongsbak, Henrik (2008): *Organisasjoner som begeistrer. Appreciative Inquiry*. Kommuneforlaget

Hellevik, Tale og Norvik, Viggo (2004): *Forskning om vanskeligstilte på boligmarkedet. En kunnskapsoversikt. NOVA skriftserie 04/2004*

Holter, Harriet og Kalleberg, Ragnvald (red.) 1996: *Universitetsforlagets mediabibliotek*

Emerson, Robert et. Al. (2006): *Writing Ethnographic Fieldnotes*,

Husbankens prosjektrapport om Prosjekt bostedsløse 2001-2004 Husbanken 2005

<http://www.husbanken.no/Venstremeny/Vanskeligstilte%20paa%20boligmarkedet/Bostedsloshet/~m/edia/07C24BE4BF7543E88253702D73120675.ashx>

Hummelvold, Jan Kåre (2008)Etiske problemstillinger i handlingsorientert forskningssamarbeid med mennesker med psykiske problemer og funksjonshindringer. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid. Vol.5.nr.2*

Lindøe, Preben H. (2003) *Erfaringslæring og evaluering*. Tiden norsk forlag

Lindøe, P., Mikkelsen, Aslaug og Olsen, og Odd Einar (2002) *Fallgruver i følgeforskning*. Stavanger, Rogalandforskning.

Lorentzen, Håkon (1994) *Frivillighetens integrasjon*. Det Blå bibliotek, Universitetsforlaget, Oslo

Mittelmark, M. og Hauge, H.A. (2001): "Helsefremmende politikk. Perspektiver og utfordringer." I Hauge,H.A. og Mittelmark,M. (in press): *Fra monolog til dialog: Kritiske og konstruktive perspektiver på helsefremmende arbeid*. Bergen: Fagbokforlaget

Mittelmark M.B. (1999): "Health promotion and the community-wide level: Lessons from diverse perspectives." I Bracht, N. (ed.). *Health Promotion at the Community Level, 2nd Edition* Newbury Park: Sage Publications

NOU : 18/98 Det er bruk for alle. Folkehelsearbeid i kommunene

Nygren, Pär (2004): Handlingskompetanse- Om profesjonelle personer. Gyldendal Akademiske

Phillips, Louise, Jorgensen, Marianne (2002) *Discourse Analysis As Theory and Method*. Sage pub.

Poland, B.D. m.fl. (2001): *Settings for Health Promotion. Linking Theory and Practice*. London: Sage.

Rappaport, J. (1981) In Praise of Paradox: A social Policy of Empowerment Over Prevention. *American Journal of Community Psychology*, 9, 1, p. 1-24.

Regjeringen (2006): På vei til egen bolig. Strategi for å forebygge og bekjempe bostedsløshet: tilskudd, eksempler, samarbeid

Regnbuemakerne -med fokus på ressurser, drømmer og visjoner! Uavhengig avis utgitt av KREM og Stiftelsen Livet etter soning Way back, avis utgitt desember 2008

Rønningen, Grete. E. (2004) Følgeforskning som strategi for organisasjonslæring: Hvordan kan virksomheter og høyskoler bli klokere sammen? *Fagdagene i Vestfold*. Horten.

Rønningen, Grete E (2003):Nærmiljø. Nostalgi eller aktuell arena i forebyggende og helsefremmende arbeid? I I Hauge, Hans A og Mittelmark, M. (red):Helsefremmende arbeid i en brytningstid. Fra monolog til dialog. Fagbokforlaget

Sandal, Jan-U (2006): Den sosiale Entreprenør- Et case. Lund papers in Economic History, Lund

Socialstyrelsen 2006: Lokale hämløshetsprosjekt 2002-2005: – resultat, slutsatser och bedömningar

Schulz A.J. et al (1995): "Empowerment as a multi-level construct: Perceived control at the individual, organizational and community levels." I *Health Education Research*, 1995;10:309-327

Skau, Greta Marie (2005) Gode fagfolk vokser. Personlig kompetanse i arbeid med mennesker. Cappelen akademiske forlag 3. Utgave

Stang, Ingun (2003): Bemyndigelse. En innføring i begrepet og "empowermenttenkingens" relevans for ansatte i velferdsstaten. I I Hauge, Hans A og Mittelmark, M. (red):Helsefremmende arbeid i en brytningstid. Fra monolog til dialog. Fagbokforlaget

Stang, Ingun (1998): Makt og bemyndigelse. Om å ta pasient og brukervedvirkning på alvor. Oslo. universitetsforlaget

Thagaard, Thove. 1998. Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode. Bergen:. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.,

Tiller, Tom (2007): Aksjonslæring -forskende partnerskap i skolen. Motoren i det nye læringsløftet? Høyskoleforlaget.

Lars Uggerhøj (1996): Professionelle personligheder. i Sandbæk, M og Tveiten, G (red) (1996) Sammen med familien. Arbeid i partnerskap med barn og familier. Kommuneforlaget

Velferd. Magasinet for arbeid, velferd og helse årgang 97, 5/2008

WHO (1986). "Ottawa Charter for Health Promotion." *Health Promotion*, 1:iii-v.

Til deltakerne i prosjektet På Vei til egen bolig

Erklæring i forbindelse med samtaleintervju med forsker

Hensikten med samtalen er å bidra til evaluering av prosjektet På vei til egen bolig i Skien. En viktig side av prosjektet er brukerstyring/brukermedvirkning, og samtalen skal bidra til å få belyst hvordan dette har fungert.

Forskeren vil ta notater under samtalen. Samtalen er taushetsbelagt, og det vil ikke bli skrevet/sitert noe som gjør det mulig å gjenkjenne den enkelte.

Samtalen med forskeren er frivillig, og kan når som helst avbrytes av den som blir intervjuet.

Høgskolen i Vestfold 13.januar 2009

Liv Hanson Ausland

Førstelektor ved Høgskolen i Vestfold

Tlf.xxxxxxx

LOGG

Tema: Prosjekt ”På vei til egen bolig” Status økonomi / gjeldsarbeid / Uføresøknader

Dato: 14.01.08

Hva er gjort?	Hva har vi lært?	Hva er lurt?
<p>Alle kjente kreditorer er kontaktet skriftlig.</p> <p>Dialog med kreditorene er opparbeidet.</p> <p>Arbeidet ble påbegynt av KREM for mer enn 6 mndr siden.</p>	<p>Målet var å få ned gjelden mest mulig før uføretrygd er på plass, for å unngå trekk.</p> <p>Inngåtte akkordavtaler er nå foreldet og trukket tilbake fra kreditor, fordi det ikke var penger til innløsning innen fristen. Noen av avtalene var at kreditor gikk med å få 10% av kravet.</p>	<p>- å kontakte gjeldsrådgiveren i kommunen for å få innspill knyttet til dette.</p>
<p>Utfordret ressursgruppen 14.01.08 til å komme med forslag til hvem som skal innløse restgjelden fram til startlånet utbetales.</p>	<p>Ingen i ressursgruppen var villige til dette.</p>	<p>- å vente med videre forhandlinger til det nærmer seg utbetaling av startlån.</p> <p>- å sende ut et brev / mail for å holde kreditorene varme.</p>
<p>Uføresøknadene:</p> <p>KREM har hatt møte med teamet, som tar seg av søknadene på sosialtjenesten.</p> <p>Sosialtjenesten lager uttalelser.</p> <p>SDS lager uttalelser.</p> <p>KREM har tatt opp med mf om de vil skrive / fortelle om hva de tenker om dette, hvordan de fungerer i hverdagen og hva de trenger.</p> <p>Studentene fra Tyrkiaturen intervjuet mf og har laget en rapport.</p>	<p>Hver og en av de 4 mf, som ikke har innvilget uføretrygd har nå sin egen person på sosialtjenesten, som skal innhente dokumentasjon og sende søknaden.</p> <p>Mf var først positive til dette, men har siden trukket seg. De gir uttrykk for at de synes dette er ”skummelt”.</p>	<p>- å booke et nytt møte, for å avklare ansvarsdeling, for å få fortgang i prosessene.</p> <p>- å legge ved utdrag fra studentrapporten.</p>

"På vei til egen bolig"

Hei igjen alle Pionerer, Promblemløserer og Medforskere i prosjektet "På vei til egen bolig!"

Da de fleste av oss var sammen i Snipa 17. desember kom det fram at flere ønsket å komme tydeligere fram med egne erfaringer og om hva som er lurt videre. Mange av dere takket da ja til tilbud om å snakke direkte med Liv (forskeren) om dette. Hun kan komme til Skien tirsdag 13. januar og kan sitte hele dagen i Snipa og snakke med en og en. Vi kan ordne med henting og hjemkjøring.

Flott om så mange som mulig kan sette av litt tid denne dagen, deres erfaringer er særdeles viktig for å skape holdningsendring og i det videre arbeidet med boliger for vanskeligstilte.

Vennlig hilsen

Vedlegg nr. 3: Eksempel på analyse av læringslogger og annet datamateriale i rapporten. Liv H. Ausland

Dato	Type dokument	Tema i dokument	Kommentar fra forsker
16.01 2007	Samtalenotat m/H.D	Oppstart av prosjektet	Om følgeforskningsgrunnlag, prosjektbeskrivelse, KREM
29.01.2007	Logg	Det første gruppemøte med deltakerne	”Vi vil ikke ha botrening, vi vil ha bolig nå!” Brukerstyring
30.01 2007	Logg/referat	Ressursgruppemøte	Ressursgruppa skal være et rådgivende organ, med støtte – og hjelpefunksjon. Målavklaring: Målet med prosjektet var å klargjøre deltagerne til å bo og bli boende i egen bolig. Det viktigste med prosjektet er gjennomføringen og dokumentering av metodikken.
13.02.2008	Logg	1. Gruppemøte	Ikke strukturere gruppesamlingene. Tur, visning, (gjeld og helse før bolig)
28.02.2007	logg	ressursgruppemøte	
1.03.2007	logg	Møte med Internasjonalt sos.med.senter	Samarbeid, presentasjon. Utgangspunkt i en konkret sak.
27.03.2007	Logg	Ressursgruppemøte	Brukerstyring kan være brukerledelse, at mf bestiller. Om videreformidling, oppfølging, tomter, planlegging av møte med formannskapet
28.3 2007	logg	Visningstur med Husbanken til Arendal	Vil være med på dokumentarfilm, vil ha visittkort, å bygge boliger tar tid. Tur er positivt
04.04.2007	logg	Møte med to brukere	Kartlegging av behov

